

**İDAMA MAHKÛM EDİLEN BİR HÜKÛMET:
BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İLK
İCRA VEKİLLERİ HEYETİ HAKKINDA ÇIKARTILAN
İDAM KARARLARI**
Osman AKANDERE*

ÖZET

Mondros Mütarekesi'nin imzasının akabinde uygulanan işgallere karşı Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen Millî Mücadele Hareketi, Sivas Kongresi ile birlikte memleketin tamamını kuşatıcı bir nitelik kazanmış, Millî Mücadele yapan bütün cemiyetler de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş, böylelikle de mücadelede "vahdet" sağlanmıştır. Bu "vahdet" in en önemli getirilerinden birisi Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Misak-ı Millî'nin kabul ettirilmesi olmuştur. İstanbul'un işgali ile birlikte meclis dağıtılmış, devletin başşehri işgal edilmiştir. Bu ortamda Anadolu'nun kaderini tayin edecek yeni bir Meclis'in toplanması zarurî olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart tarihli genelgesi uyarınca yapılan seçimlerle "olağanüstü yetkilere sahip" bir Meclis 23 Nisan'da açılmış ve memleketin kaderine el koymuştur. 24 Nisan'da Mustafa Kemal Paşa TBMM Reisi seçilmiştir. 3-4 Mayıs'ta da İcra Vekilleri Heyeti oluşturulmuştur.

Damat Ferit Paşa Hükümeti, öncesinde özellikle "Fetvâ-yı Şerife" ile ortadan kaldırmaya çalıştığı fakat bütün çabalarına rağmen üstesinden gelemediği Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni bu sefer hukukî yönden mahkûm etme yolunda çalışmalara girişmiştir. Öncelikle 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti'ne Nemrut Mustafa Paşa'yı getirmiş ve Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin lider kadrosu hakkında yargılama sürecini başlatmıştır. İlk olarak TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları gıyaben yargılanmışlar ve "Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu" gereğince (11 Mayıs) "idamlarına" karar verilmiştir. Ardından Fevzi Paşa (24 Mayıs), onun ardından da aralarında İsmet Bey, Rıza Nur Bey, Yusuf Kemal Bey ve İsmail Fazıl Bey gibi önemli simaların da bulunduğu 9'u İcra Vekili 17 kişi yargılanmış ve (6 Haziran) "idama" mahkûm edilmişlerdir. Böylelikle Büyük Millet Meclisi'nin ilk İcra Vekilleri Heyeti üyeleri, başkanı

* Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.

Mustafa Kemal Paşa da dâhil olmak üzere 1. Divân-ı Harbi Örfi tarafından idama mahkûm edilmiştir. 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti tarafından alınan bu kararlar sırasıyla 24 Mayıs, 27 Mayıs ve 15 Haziran 1920 tarihlerinde Padişah Sultan Vahdettin tarafından "İrade-i Seniyye" ile onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Nihayetinde TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa ve İcra Vekilleri hakkında verilen bu "gıyabi idam kararları" uygulamaya konulamamış, çıkartılmasındaki amaca hizmet etmesi mümkün olamamıştır.

Anahtar Kelimeler İdam, Mustafa Kemal Paşa, TBMM, İcra Vekilleri, Meclis, Damat Ferit Paşa Hükümeti, Divân-ı Harbi Örfi.

A GOVERNMENT SENTENCED TO DEATH: DEATH SENTENCES AGAINST THE FIRST CABINET OF THE FIRST TURKISH GREAT NATIONAL ASSEMBLY

ABSTRACT

The National Struggle Movement led by Mustafa Kemal Pasa against the occupations after the Mondros Armistice gained a qualification that covered the whole nation with Sivas Congress. All of the associations which were in the National Struggle were combined under the name of Anatolia and Rumelia Law Defense Association and in this way, "unity" was provided. One of the most important results of the "unity" is the acceptance of the National Assembly by the Last Otoman Representatives Assembly. The assembly was dissolved with the occupation of Istanbul and the capital of the state was occupied. The idea that a new assembly which is to determine the destiny of the Anatolia in this condition must be gathered was emerged. Thus, an assembly which had extraordinary powers was opened on 23 April after the elections towards the circular of Mustafa Kemal Pasa on 19 May, and the new assembly held the destiny of the country. Mustafa Kemal Pasa was elected of the chairman of Turkish Great National Assembly on 24 April. The Delegation of Executive Representatives was constituted on 3-4 May.

Damat Ferit Pasa Government attempted to convict the Nationalist Force Movement legally this time which they tried to eliminate especially with the "Fatwa" but couldn't cope with despite all his efforts. First of all, Nemrut Mustafa Pasa was assigned to the head of the 1st Marital Law Court and then the judicial process against the leading staff of the Nationalist Forces was started. At first, Mustafa Kemal, the chairman of the Turkish Great National Assembly, and his friends were judged by default and they are sentenced to death according to the Civil Service Law(11 May). Afterwards, 17 people 6 of who are the member of the Cabinet including Fevzi Pasa(24 May), İsmet Bey, Rıza Nur Bey, Yusuf Kemal Bey and İsmail Fazıl Bey were sentenced to death(6 June). In this way, Mustafa Kemal Pasa who was the chairman, and the members of the First Cabinet of Turkish Great National Assembly were sentenced to death by the 1st Marital Law Court. The decisions which were taken by the 1st Marital Law Court were approved by Sultan Vahdettin with "Padisah's Decision" and went into effect respectively on 24 May, 27 May and 15 June.

Finally, the "death sentences by default" for Mustafa Kemal Pasa the Chairman of Turkish Great National Assembly and the members of the Cabinet couldn't be put into practice or reached its goal.

Key Words: Execution, Mustafa Kemal Pasa, Turkish Great National Assembly, Members of the Cabinet, Assembly, Damat Ferit Pasa Government, Marital Law Court.

GİRİŞ

Bu çalışma; Mondros'tan sonra başlayıp Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın açılmasıyla Misak-ı Millî'yi kabul ettirmeyi başaran, İstanbul'un işgali ile birlikte de Ankara'da Birinci TBMM adıyla toplanan bir "millî irade"nin, devletleşme sürecinde geçirdiği evreleri kısaca dile getirip, esas itibariyle Birinci TBMM Hükümeti'nin İcra Vekilleri Reisi Mustafa Kemal Paşa ve İcra Vekilleri haklarında Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin direktifleriyle Nemrut Mustafa Paşa Divânı'nda verilen idam kararlarını ve bu kararların mahiyetini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Millî Mücadele Tarihi'nde önemli bir yeri olduğuna inandığımız bu yargılamalar neticesinde verilen idam kararları, sadece

şahısları hedef alan bir karar olarak algılanacak durumda değildir. Çünkü bu kararlarla birlikte bir hükümet, dolayısıyla bir meclis, nihayetinde de Millî Mücadele Hareketi idama mahkûm edilmektedir.

A) Meclise Giden Yol

Mondros Mütarekesi'nin¹ (30 Ekim 1918) imzasının akabinde İzmir (15 Mayıs 1919) ile başlayan İtilaf Devletleri işgalleri, gün geçtikçe Anadolu'nun içlerine doğru yayılmıştır². Bu işgalleri "*Türk'ün harim-i ismeti*"ne bir tecavüz olarak addeden Anadolu halkının kahir ekseriyeti, Osmanlı Devleti yetkililerinin işgaller karşısındaki sessiz tutumu üzerine³ Kuvâ-yı Milliye adı altında seyyar birlikler vücuda getirmek suretiyle işgal hareketlerine karşı mücadeleye girişmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Millî Mücadele'nin gerekliliğine inanmaktadır. Çünkü "*Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrünü tamamlamış*"tır⁴ ve kendini muhafaza edecek, işgallerin önüne geçecek kudretten ve muktedir bir iktidardan yoksundur. Böylesi bir ortamda Mustafa Kemal Paşa'nın daha Samsun'a çıkmadan evvel aldığı karar şudur: "*O da millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız*

¹ İtilaf Devletlerinin işgal hareketlerindeki en büyük dayanakları; "*güvenliklerini tehdit eden herhangi bir stratejik noktayı ele geçirmek hakkına sahip*" olduklarını bildiren meşhur yedinci maddedir. Mondros Mütarekesi ve tatbikatı hakkında geniş bilgi için bkz, Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Üçüncü Basım, Genelkurmay Yayınları, Ankara-1999, s. 20-285.

² İşgal edilen yerlerden birkaçı Nutuk'ta şöyle ifade edilmektedir: "*Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurlar ile özel ajanlar faaliyette. ...15 Mayıs 1919'da, İtilaf Devletlerinin uygun bulması ile Yunan ordusu da İzmir'e çıkartılıyor*". Bkz, M. Kemal Atatürk, Nutuk (1919-1927), Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2005, s. 1.

³ Mesela, İzmir'in işgaline Anadolu halkının göstermiş olduğu ve devamında tüm yurda teşmil olunan direniş neticesinde Mehmet Vahdettin tarafından yayınlanan beyanname, "*Bu hâl esef-i iştimal İzmir işgali ile ânu ta'kib eden vekâyi-i fecianın ve Anadolu vilâyât-ı şarkıyesini mukadderatı hakkında işâe edilen rivâyâtın efkâr-ı ahâlîde hâsıl eylediği te'sirât neticesi olup vukûât ve şâyiât-ı mezkûreden bi'l-cümle efrâd-ı ahâlîmizle beraber kalbimizde husûle gelen te'sirât pek amîk ve hukûk-u devlet ve millet'in sıyânet-i emrinde sarf-ı mâ-hâsıl-ı gayret etmek cümlemiz için pek tabii ise de şu ân-ı mühimde hükûmet ve müllete terettüb eden vazife-i teşebbüsât ma'kûle-i siyasiye ve ittihad-ı ârâ-yı umûmiye ile muhafaza-i hukûka çalışmaktan ibaretdir...*" denilmekte ve ülkenin içinde bulunduğu durum açısından makul bir siyaset takip edilmesi gerektiği dikkatlere sunulmaktadır. Bkz, Takvim-i Vekayi, 21 Eylül 1335/1919, Nu: 3651; Alemdar, 21 Eylül 1335/1919, Nu: 179-1579.

⁴ Atatürk, Nutuk, s. 9.

şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak!"⁵ Nitekim bu amaç doğrultusunda 9. Ordu Müfettişi⁶ sıfatıyla Samsun'a yola çıkmadan evvel 15 Mayıs 1919'da vedalaşmak maksadıyla Fevzi Paşa'yı ziyaretinde yapılan görüşmede; üç ordu müfettişliğinin teşkil edilmesi, silahların teslim edilmemesi, Anadolu'da millî bir iradenin ve Kuvâ-yı Milliye'nin vücuda getirilmesi neticesinde işgallere karşı mukabil taarruza geçilmesi kararlaştırılmıştır⁷. İşgallere karşı halkın, bölgeler itibariyle birbirinden bağımsız olarak gerçekleştirdiği mücadeleler, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışının ertesinde takip ettiği siyaset neticesinde "*bütünlük*" kazanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, öncelikle, İzmir'in işgaliyle birlikte harekete geçen halka mücadeleyi tavsiye etmiş, fakat bu mücadelenin Anadolu'nun bütün halkının birlikteliğiyle yapılan bir Millî Mücadele Hareketi olması yönünde çalışmalarını hızlandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Amasya Tamimi'nde; "*vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir*" diyerek memleketin içinde bulunduğu durumu özetlemiş ve "*milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" diyerek de "*millî*"i ön plana çıkararak, milletin beraber yapılacak bir mücadele neticesinde vatanın işgallerden kurtarılacağına olan inancını dile getirmiştir. Bu Tamim'de; "*İstiklal-i tamm*"ın temini için ise her türlü yabancı tesirinden uzak olmak üzere bir "*millî heyetin*" vücuda getirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca mücadelede "*bütünlük*"ün sağlanması adına Erzurum'da doğu vilayetlerinin, Sivas'ta da bütün vilayetlerin katılımıyla kongreler toplanmasına karar verilmiştir⁸.

⁵ Atatürk, Nutuk, s. 9.

⁶ Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine atanması ve verilen talimatname için bkz, Faik Reşit Unat, "Mustafa Kemal Paşa'ya Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Salâhiyetlere Dair Bazı Vesikalar", Tarih Vesikaları, Sayı: 12, Cilt: II, Nisan-1943, s. 401-409.

⁷ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt: 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul-1991, s. 232-233; Hayrullah Gök, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri (1876-1950), Genelkurmay Basımevi, Ankara-1997, s. 28.

⁸ Ayrıca Sivas'ta yapılacak kongreye "*bütün illerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin*" katılması talep edilmiştir. Bkz, Atatürk, Nutuk, s. 21-22; Amasya Tamimi hakkında ayrıca bkz, Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, Cilt: I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara-1994, s. 5-6; Faik Reşit Unat, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşuna Ait Vesikalar", Tarih Vesikaları, Sayı: 15, Cilt: III, Mayıs-1949, s. 163-164.

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele Hareketi'ni vücuda getirme ve işgalci kuvvetlerle topyekûn bir mücadeleye girişilmesini sağlama yönündeki çabaları İngilizlerin dikkatini çekmiş ve Damat Ferit Paşa⁹ Hükümeti'ne Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağırılması yönünde baskılar yapılmaya başlanmıştır¹⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın bu "geri çağrılmaya" olumlu yanıt vermemesi üzerine, Damat Ferit Paşa Hükümeti durumu Meclis-i Vükela'da görüşmüş ve Mustafa Kemal Paşa'nın derhal askerlik mesleğinden azledilmesi kararını almıştır¹¹. Tam da Erzurum Kongresi sürecinde gelişen bu olaylar Mustafa Kemal Paşa'yı yıpratma girişimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Damat Ferit Paşa Hükümeti, İngiliz yanlısı bir siyaset güdülmesi gerektiği kanısındadır ve Mustafa Kemal Paşa da bu İngiliz yanlısı siyasetin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin önündeki en büyük engel olarak karşılına çıkmaktadır. Buna ilaveten Anadolu halkının işgallere karşı haklı mücadelesi Damat Ferit Paşa hükümetleri tarafından, "ülkenin içinde bulunduğu durum" bahane edilmek suretiyle engellenmeye çalışılmıştır¹². Erzurum

⁹ Mütareke Dönemi olarak adlandırılan 1918-1922 yılları arasında beş defa hükümeti kurmakla görevlendirilmiş bulunan Damat Ferit Paşa'nın görevde kaldığı süreler şöyledir:

1. Damat Ferit Paşa Hükümeti : (4 Mart-16 Mayıs 1919)
2. Damat Ferit Paşa Hükümeti : (19 Mayıs-20 Temmuz 1919)
3. Damat Ferit Paşa Hükümeti : (21 Temmuz-1 Ekim 1919)
4. Damat Ferit Paşa Hükümeti : (5 Nisan-31 Temmuz 1920)
5. Damat Ferit Paşa Hükümeti : (31 Temmuz-17 Ekim 1920)

Damat Ferit Paşa hakkında tafsilat için bkz, Ş. Can Erdem, Sadrazam Damat Ferit Paşa, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul-2002, s. 1-214; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Cilt: 4, İst-1982, s. 2029-2094; Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1949, s. 195-249, 261-265; Cevdet Küçük, "Damat Ferit Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 8, İstanbul-1993, s. 436-439.

¹⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağırılması ile ilgili yazışmalar hakkında bkz, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), Sayı: 1, Vesika No: 15, 19, 22, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1952; Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD), Sayı: 79, Belge No: 1731, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1981; General Milne, Harbiye Nezareti'ne 6 Haziran 1919 tarihli yazısında "...Kemal Paşa ile maiyeti erkânının derhal İstanbul'a avdeti için emir buyurmalarını talep eylerim" demektedir. Bkz, HTVD, Sayı: 1, Vesika No: 17.

¹¹ BOA, MV, 216/54.

¹² Mesela, Dâhiliye Nazırı Adil Bey tarafından Trabzon Valisi Galip Bey'e 23 Temmuz 1919 tarihinde gönderilen ve "Hükümet-i Seniyye'nin, vatanın kurtuluşunun mütareke hükümlerinin tamamen uygulanmasıyla mümkün olacağına inandığını, bunu anlayamayan sorumsuz kişilere değer verilmemesi gerektiği" yönündeki telgraf, İstanbul Hükümeti'nin Mütareke Dönemi'nde takip ettiği siyaseti gözler önüne sermektedir. Bkz, Erdem, Damat Ferit Paşa, s. 123.

Kongresi'nin toplanma sürecindeki Mustafa Kemal Paşa hakkındaki "azil" kararı, derhal Dâhiliye Nezareti aracılığıyla vilayetlere duyurulmuştur. Dâhiliye Nezareti, bölgedeki askerî ve mülkî erkânın Mustafa Kemal Paşa'ya itimat etmesi ve ona yardım etmesinden dolayı olsa gerek 29 Haziran'da Sivas vilayetine gönderdiği bir telgrafta "Mustafa Kemal Paşa'yı suret-i kat'iyede ma'zûl tanımınızı tebliğ eylerim" deme gereği duymuştur¹³. Netice itibariyle 8/9 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden alınmasına ve taşıdığı nişan ve madalyaların geri alınmasına hatta Fahri Yaverlik rütbesinin de kaldırılmasına karar verilmiştir¹⁴. Paşa da, hemen o vakit "sarayı ve hükümeti İngilizlere karşı zor durumda bırakmamak için askerlik mesleğinden fedakârlık ettiğini" belirterek istifa etmiştir¹⁵. Bu durumu büyük eseri Nutuk'ta şu cümlelerle ifade etmektedir: "Bu tarihten sonra resmî sıfat ve yetkilerimden sıyrılmış olarak, yalnız milletin sevgi ve fedakârlığına güvenerek ve onun tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve güç alarak vicdanî görevimize devam ettik...¹⁶"

Mustafa Kemal Paşa askerlik mesleğinden istifa edip "sîne-i millete" döndüğü esnada Millî Mücadele'nin oluşumu adına çalışmalarını hızlandırmış ve Erzurum'da bir Kongre düzenlenmiştir. Millî Mücadele Hareketi'nde büyük bir öneme sahip olan Erzurum Kongresi'nde; "Millî

¹³ BOA, DH. ŞFR. 100/203; Sivas vilayetine Mustafa Kemal Paşa'nın harekât ve tertibatına katiyen uyulmaması gerektiği yönünde gönderilen 9 Temmuz tarihli telgraf için bkz, BOA, DH. ŞFR. 101/19-33.

¹⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın azledilmesi, nişan ve madalyalarının geri alınması ve Fahri Yaverlik rütbesinin de kaldırılması ile ilgili bkz, BOA, DUIT, 68/13; Takvim-i Vekâyî, 13 Temmuz 1335/1919, Nu: 3596; Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara-1982, Belge No: 53, s. 51, 159, Belge No: 58, 58/a, 59, 60, s. 54-57, 164-166; Atatürk, Nutuk, s. 33; Zekeriya Türkmen, Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2002, s. 132-133, 145-146; Refik Halit Karay, Minelbab İlelmihrab, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul-1964, s. 138-147.

¹⁵ İstifa telgrafı metni için bkz, Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Belge No: 54, s. 51-52, 160; Karay, Minelbab İlelmihrab, 156-157; ATBD, Sayı: 79, Belge No: 1735; Mustafa Kemal Paşa'nın istifası için bkz, Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün Askerlikten İstifası ve Erzurum'da Tevkifi Teşebbüsü İle İlgili Bazı Vesikalar", Tarih Vesikaları, Sayı: 16, Cilt: I, Ağustos-1955, s. 1-8.

¹⁶ Atatürk, Nutuk, s. 33; Yukarıdaki sözleri ile aynı anlamı taşıyan ve yurdun dört bir yanına gönderilen 8 Temmuz tarihli bir diğer telgrafı için bkz, ATBD, Sayı: 79, Belge No: 1734; Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleğinden istifası ve bir sivil olarak mücadeleye devam etmesi hakkında bkz, Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün Askerlikten İstifası ve Millî Savaşa Millet Ferdi Olarak Başlaması", Tarih Vesikaları, Sayı: 5, Cilt: I, Şubat-1942, s. 321-325.

sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür. Birbirinden ayıramaz" denilmiştir. Yine Erzurum Kongresi'nde açık bir şekilde İstanbul'a alternatif bir hükümetin teşkilinin lüzumu üzerinde durulmuş ve "İstanbul Hükümeti vatanı koruma ve istiklali elde etme gücünü gösteremediği takdirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır" denilmiştir. İstanbul Hükümeti'nin aldığı kararların denetim altına alınması için de "Meclis-i Millî"nin toplanmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. "Kuvâ-yı Milliye'yi tek kuvvet olarak tanımak ve millî iradeyi hâkim kılmak esastır"¹⁷ kararı ile de "millet" ve "millî irade" kavramları ön plana çıkartılmış, "millî iradeye müstenit bir devlet" oluşumunun temelleri atılmıştır. Erzurum Kongresi'nde bu yeni Devlet'e geçiş sürecinde vatanın bağımsızlığının temini için gerekli olan her türlü önlem ve siyasî kararları almaya ve bunları uygulamaya yetkili olmak üzere Mustafa Kemal Paşa başkanlığında bir Heyet-i Temsiliye vücuda getirilmiştir¹⁸. Ardından 4 Eylül'de Sivas'ta Anadolu'nun her yerinden temsilcilerin katılımıyla toplanan ve vatanının bütününe kapsayıcı kararlar alan Kongre Heyeti, Erzurum Kongresi'nde kabul edilen hususları vatanın bütününe şamil olması kaydıyla tekrar kabul etmiştir. Böylelikle sadece doğu vilayetlerini temsil eden Heyet-i Temsiliye'nin temsil alanı vatanın tamamı olarak yeniden düzenlenmiştir¹⁹. Birbirinden bağımsız olarak istiklal uğruna mücadele eden cemiyetler de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında tek bir çatı altında toplanmış ve Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye tarafından idare edilmesi kararlaştırılmıştır²⁰.

¹⁷ Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar hakkında bkz, Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Belge No: 61, s. 167-170; Atatürk, Nutuk, s. 45-46; Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: I, s. 6-12; Erzurum Kongresi hakkında ayrıca bkz, Faik Reşit Unat, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşuna Ait Vesikalar", Tarih Vesikaları, Sayı: 2, Cilt: I, Ağustos-1941, s. 81-88.

¹⁸ Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Belge No: 61, s. 167-170; Atatürk, Nutuk, s. 45-46.

¹⁹ Atatürk, Nutuk, s. 61; Kongre Kararları Bildirisi hakkında bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: I, s. 19-21.

²⁰ Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: I, s. 19-21; Heyet-i Temsiliye'nin çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz, M. Cemil Özgül, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1989, s. 35-163; Heyet-i Temsiliye Nizamnamesi için bkz, Unat, "Anadolu ve Rumeli Cemiyeti...", Tarih Vesikaları, Sayı: 15, s. 164-170.

Heyet-i Temsiliye'nin vücuda getirilmesi ve memleketin kurtuluşu için çalışmalara başlaması üzerine Damat Ferit Paşa Hükümeti harekete geçmiş, Kuvâ-yı Milliye'yi dolayısıyla da Türk'ün Millî Mücadelesi'ni ikinci sadaretinde olduğu gibi karalamaya başlamıştır. Kuvâ-yı Milliye hareketinin bir "İttihat ve Terakki"²¹ tertibatından ibaret olduğunu her fırsatta dile getirmiş ve bu suretle halktaki "İttihatçı" karşıtlığından istifade etmek suretiyle Kuvâ-yı Milliye'yi tenkil etmeye çalışmıştır. Hatta Elazığ Valisi Ali Galip Bey vasıtasıyla Sivas Kongresi ve Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetleri engellenmeye çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır²². Damat Ferit Paşa, hükümeti adına yayınladığı bir beyannamede Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni suçlarken şu ifadeleri kullanmaktadır: "Memleketimizde akl-ı selîm ve vicdan-ı nezih ashabından ziyade İstanbul'da hafıyyen ve Anadolu'da müsellehan Kuvâ-yı Milliye namıyla icrâ-yı faaliyet eden İttihat Komitesi'nin şemâtet ve tesvîlâtı saha-i siyasette daima bir zemîn-i iğfâl ve ihtiyâl bulmakta olduğu cihetle suret-i hakda görünen erbab-ı fesad, efkâr-ı umumiye-i milliyemize şu zaman-ı buhrânda icra-yı tesirden hâli kalmıyor"²³. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Millî Mücadele Hareketi "İttihatçılık" yanında "Bolşeviklik"²⁴ ve yalancı

²¹ Bu "İttihatçılık" propagandası etkili olmuş olsa gerek ki Millî Mücadele'nin önderleri Sivas Kongresi'nde "İttihatçı" olmadıklarına dair yemin etme gereği duymuşlardır. Bkz, İrade-i Milliye, 14 Eylül 1336/1920, Nu: 1.

²² İstanbul'dan Ali Galip Bey'e gönderilen telgraflar için bkz, İrade-i Milliye, 17 Eylül 1335/1919, Nu: 2; Ali Galip Bey hadisesi hakkında bkz, Atatürk, Nutuk, s. 81-95; Erdem, Damat Ferit Paşa, s. 141-146.

²³ Takvim-i Vekayi, 4 Ağustos 1336/1920, Nu: 3921. Kuvâ-yı Milliye'nin dolayısıyla Millî Mücadele Hareketi'nin bir "İttihat ve Terakki" teşvikatından ibaret olduğu yönündeki propagandalar için bkz, Alemdar, 5 Eylül 1335/1919, Nu: 164-1564; Vakîf, 5 Eylül 1335/1919, Nu: 664; Peyam, Ali Kemal, "Kimi Aldatıyorlar", 28 Eylül 1335/1919, Nu: 297-55; Alemdar, Refii Cevad, "Turancılar ve Türkler Amma Hakikî Türkler...", 20 Eylül 1335/1919, Nu: 178-1578; Alemdar, 22 Mayıs 1336/1920, Nu: 519-2819; Alemdar, Mustafa Sabri, "Hurâfattan Hakikate", 21 Mart 1336/1920, Nu: 459-2759; Alemdar, 27 Mart 1336/1920, Nu: 465-2765; Alemdar, Refii Cevad, "Harekât-ı Milliye-İttihat ve Terakki", 6 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1335/1919, Nu: 295-2595; Peyam-ı Sabah, Ali Kemal, "Zavallı Anadolu", 18 Nisan 1336/1920, Nu: 500-10930.

²⁴ Bolşeviklik ithamı için bkz, Takvim-i Vekayi, 4 Ağustos 1336/1920, Nu: 3921; Alemdar, Refii Cevad, "Bolşevik Avı", 29 Eylül 1335/1919, Nu: 187-1587; Alemdar, Hafız İsmail, "Bizi Nereye Götürüyorlar?", 5 Mart 1336/1920, Nu: 444-2744; Alemdar, Aydede (Refik Halit), "Nakş-ı Ber Âb -Lenin Yerine Grinin-", 3 Kanun-ı Sani (Ocak) 1336/1920, Nu: 383-2683; Alemdar, 1 Nisan 1336/1920, Nu: 170-2770.

milliyetçilikle fitne ve fesatçılık²⁵ gibi ithamlara da maruz kalmıştır. Fakat bu ithamlar bütüncül bakıldığında “*umulan amaca*” hizmet etmeyi sağlayamamış dolayısıyla da yeni bir Devlet’e doğru giden mücadeleyi sekteye uğratmayı başaramamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla yeni Devlet’e doğru giden yolda, öncelikle, Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin görevden uzaklaştırılması için çalışmalara başladı. Bunun için de, Damat Ferit Paşa ve Hükümeti’nin, meşru olmayan icraatları nedeniyle millet ile Padişah arasında bir engel teşkil ettiği ve halkın Padişah’a ulaşmasının önünü tıkadığı dile getirilmiştir²⁶. Ardından Damat Ferit Paşa ve Hükümeti’nin “*haince hareketlerine devamda direndiğinden*” dolayı “*meşru bir Hükümet işbaşına geçinceye kadar*” İstanbul Hükümeti ile tüm ilişkilerin kesildiği sivil amirler ve askerî komutanlara bildirilmiştir²⁷. Böylelikle Damat Ferit Paşa Hükümeti yok sayılmış, ülkenin idaresine “*geçici bir süreliğine*” el konulduğu açıkça dile getirilmiştir. Neticede Damat Ferit Paşa, böylesi karmaşık ortam içerisinde Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Millî Mücadele Hareketi’ni ortadan kaldırmayı başaramayınca görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır²⁸. Bu durum; Heyet-i Temsiliye’nin baskılarının sonuç getirdiğinin bir göstergesidir. Böylelikle Millî Mücadele’nin en önemli karşıtlarından biri olan Damat Ferit Paşa geçici bir süreliğine de olsa Hükümet’ten uzaklaştırılmış ve yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur²⁹.

Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin kurulması ile birlikte Heyet-i Temsiliye’ye yani Millî Mücadele Hareketi’ne bakışta ciddi değişiklikler ortaya çıkmıştır. Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından doğrudan “*düşman kuvvetleri*” olarak görülen Millî Mücadele Hareketi, Ali Rıza Paşa Hükümeti tarafından “*uzlaşılması gereken*” bir Hareket olarak

²⁵ Takvim-i Vekayi, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; BOA, BEO, Umumi No: 347778; BOA, BEO, Umumi No: 348153; BOA, BEO, Umumi No: 348255; Peyam, Ali Kemal, “Harekât-ı Milliye’nin İç Yüzü”, 14 Teşrin-i Sani (Kasım) 1335/1919, Nu: 344-102; Peyam, Ali Kemal, “Kimi Aldatıyorlar”, 1 Teşrin-i Sani (Kasım) 1335/1919, Nu: 297-55.

²⁶ Atatürk, Nutuk, s. 96-97.

²⁷ Atatürk, Nutuk, s. 98.

²⁸ Alemdar, 3 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1335/1919, Nu: 192-1592.

²⁹ Alemdar, 3 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1335/1919, Nu: 192-1592.

görülmüştür. Nitekim karşılıklı talepleri dile getiren telgraflaşmalar başlamıştır. Kabine'nin işbaşına geçmesiyle birlikte Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa yayınladığı tamimde seçimlerin mutlaka yapılacağını ve Meclis-i Mebusan'ın açılacağını duyurmuştu³⁰. Fakat Mustafa Kemal Paşa, Meclisin açılması ve Hükümet'in denetim altında olması yönündeki taleplerini ısrarla vurgulamış ve bu istek Harbiye Nazırı Cemal Paşa tarafından kabul görerek *"seçimler yapılacak ve Millî Meclis toplanacaktır"* denmiştir³¹. Bu durum Heyet-i Temsiliye'nin resmî olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir. Nitekim bu kabul, 20 Ekim 1919'da başlayıp 22 Ekim'de son bulan Amasya Görüşmeleri'nde de açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü Amasya Görüşmeleri İstanbul Hükümeti'nin en üst düzey yöneticilerinden olan Salih Paşa'nın katılımıyla gerçekleşmiştir ve Heyet-i Temsiliye'nin birçok isteği İstanbul Hükümeti heyeti tarafından kabul edilmiştir³². Fakat bu yakınlaşmadan rahatsız olan Hürriyet ve İtilafçılar seçimlere gidilmesi hususunda pek de gönüllü olmamışlardır. Onlara göre; *"Allah bu memleketin başına İttihat ve Terakki namıyla bir bela musallat etmiştir. Onlardan kurtulmayınca ne hakkıyla meşrutiyet, ne de intihabat olur"*³³. Hürriyet ve İtilafçıların böylesi karşı çıkışlarına rağmen nihayetinde 1919 yılında seçimlerin yapılması sağlanmış ve bu seçimlerden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tespit etmiş olduğu adaylar büyük bir başarı ile çıkmışlardır³⁴.

³⁰ Alemdar, 3 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1335/1919, Nu: 192-1592; Alemdar, 4 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1335/1919, Nu: 293-2593.

³¹ Mustafa Kemal Paşa ile Ali Rıza Paşa Hükümeti arasındaki telgraflaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Atatürk, Nutuk, s. 134-150.

³² Atatürk, Nutuk, s. 166-171; Amasya Görüşmeleri'nde yapılan pazarlıklar hakkında özellikle seçimler hususunda bkz, Taha Niyazi Karaca, Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-2004, s. 188-196.

³³ Peyam, Ali Kemal, "İntibah İçin Hürriyet İster", 29 Eylül 1335/1919, Nu: 298-56.

³⁴ Yusuf Kemal Bey Kastamonu'dan, Bursa'dan da Mustafa Fehmi Efendi mebus seçilmiştir. Bkz, Alemdar, 10 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1335/1919, Nu: 359-2659; Celalettin Arif Bey Erzurum Mebusu, Adnan Bey de İstanbul mebusu olmuştur. Celalettin Arif Bey ayrıca İstanbul'dan da mebus seçilmiştir. Bkz, Alemdar, 19 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1335/1919, Nu: 368-2668; Alemdar, 20 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1335/1919, Nu: 369-2669; Rıza Nur Sinop'tan mebus seçilmiştir. Alemdar, 12 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1335/1919, Nu: 361-2661; Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan mebus seçilmiştir. Bkz, İhsan Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1877-1920), İkinci Basım, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara-1992, s. 13-16; İsmail Fazıl Paşa Yozgat'tan, Bekir Sami Bey Amasya'dan, Abdülkadir Cami Bey Aydın'dan ve Hakkı Behiç Bey de Denizli'den mebus seçilmişlerdir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne mebus seçilenlerin tamamının isimleri için bkz, Mahmut Goloğlu,

Son Osmanlı Mebusan Meclisi, seçimlerin tamamlanmasının ardından 12 Ocak 1920 tarihinde açıldı³⁵ ve çalışmalarına başladı. Şüphesiz bu meclisin atmış olduğu en önemli adım, 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Millî'yi kabul etmesidir. Çünkü Misak-ı Millî metni, Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar ışığında bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanmış bir metindi ve bu metin, yeni bir Devlet'e doğru yürüyen Millî Mücadele Hareketi'nin dayandığı temel esasları ifade ediyordu³⁶. Kabul edilen Misak-ı Millî'ye göre; Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte Türk ve İslam kesimlerin yerleşmiş olduğu coğrafyanın tamamı bir bütündür ve ayrıştırılmasına asla müsaade edilmeyecektir. Türk Milleti'nin en temel haklarını ifade eden Misak-ı Millî'nin Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda kabul edilmesi Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye adına çok büyük bir başarıdır. Çünkü İtilaf Devletlerince de tanınan bir Meclis olma özelliği taşıyan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Misak-ı Millî'nin kabul edilmesi ile Millî Mücadele Hareketi meşru bir zemine oturtulmuştur³⁷. Bir anlamda Millî Mücadele Hareketi, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı vasıtasıyla dünya nazarında meşruiyet kazanmıştır. Bu durum Heyet-i Temsiliye'nin devletleşmeye yönelişinde önemli bir mihenk taşı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Misak-ı Millî'nin Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda kabul edilmesi, İtilaf Devletleri nezdinde büyük bir rahatsızlık uyandırmış ve İtilaf Devletlerinin baskıları neticesinde Ali Rıza Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır³⁸. İtilaf Devletleri, istifanın hemen akabinde Misak-ı Millî gibi, millî birlik ve bütünlüğü savunan ve Türk'ün asgarî isteklerini dile getiren Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na dolayısıyla da Osmanlı

Üçüncü Meşrutiyet 1920, Ankara-1970, s. 295-303; Seçim sonuçları Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti lehine gelişince Millî Mücadele'ye muhalif çevreler tarafından şiddetle protesto edilmiştir. Örneğin İstanbul seçimleri hakkında Alemdar gazetesi "İttihatçılar"ın seçimlerde bin bir türlü entrikalar çevirdiklerini iddia etmiştir. Bkz, Alemdar, 20 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1335/1919, Nu: 369-2669; Alemdar, 21 Kanun-ı Evvel (Aralık) 1335/1919, Nu: 370-2670.

³⁵ Atatürk, Nutuk, s. 249.

³⁶ Misak-ı Millî metni için bkz, Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi, s. 21-26. Naşit Hakkı Uluğ, "Milletin Geleceğini Düşünmek İçin Bir Millî Meclis Kurulması Lazımdı -II-", Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 32, 1970, s. 10.

³⁷ Özgül, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları, s. 134.

³⁸ Atatürk, Nutuk, s. 270-273.

Devleti ve Millî Mücadele Hareketi'ne bir ders vermek adına harekete geçmişler ve nihayet 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal etmişlerdir³⁹. İşgalle birlikte Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda görev yapan pek çok mebus da tutuklanmıştır⁴⁰. İşgalin akabinde bir "resmî tebliğ" yayınlamak suretiyle de açıkça Millî Mücadele Hareketi'ni hedef almışlar ve bu işgalin sorumlularının bir nevi onlar olduklarını tebliğlerinde dile getirmişlerdir. Tebliğe göre; Millî Mücadele Hareketi, İttihat ve Terakkî'nin bir devamı olarak görülmektedir ve Padişah ve Hükümet'e itaat etmemekle suçlanmaktadır. Tebliğde işgalin geçici olduğu vurgulanmakta, İstanbul'un Türkler elinde kalacağı dile getirilmektedir. Buna karşılık Anadolu'da sükûnetin sağlanması, Padişah ve Hükümet'e de itaat edilmesi istenmektedir. Anadolu'da bir karışıklığın ve bir katliamın ortaya çıkması halinde ise İstanbul'un dahi Türkler elinden alınabileceği Osmanlı ahalisinin dikkatlerine sunulmaktadır⁴¹. Burada Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesi Türklerin belleklerine iyice kazınmak istenmektedir: Türk halkı işgalin kalıcı olabileceği noktasında korkutulmak ve bu korkunun neticesinde bir sükûnetin içerisine sürüklenilmek istenmektedir. Hatta işgal kuvvetleri, Türk Milleti nazarında işgallerin sorumlusunun Millî Mücadele Hareketi olduğu yönünde bir kanaat uyandırmak ve bu kanaatle birlikte halkta Millî Mücadele'ye karşı büyük bir öfke oluşmasını sağlamak için çalışmaktadırlar. Fakat Mondros Mütarekesi'nden bu yana her türlü işgalin "kabul edilemez" olduğu inancında olan Mustafa Kemal Paşa ve sonrasında Heyet-i Temsiliye, bu durum karşısında seyirci kalmamış ve derhal harekete geçmiştir: İşgal günü itibarıyla harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, "Bütün Vali ve Komutanlara ve Müdafaa-i Hukuk Heyetlerine", İstanbul'un zorla işgal edildiğini bildirmiş ve bu "suikasttan" yararlanarak bir takım kimselerin

³⁹ Atatürk, Nutuk, s. 281-282; Alemdar, 17 Mart 1336/1920, Nu: 455-2755.

⁴⁰ HTVD, Sayı: 22, Ankara-1957, Vesika No: 575, 576; Rauf Bey Vasıf Bey'in tutuklandığı haberi için bkz, Hâkimiyet-i Milliye, 29 Mart 1336/1920, Nu: 18; Ertan Ünal, "16 Mart Vakası", Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 5, Sayı: 2, Cilt: I, (Mart-1969), s. 22-25.

⁴¹ Alemdar, 17 Mart 1336/1920, Nu: 455-2755; Atatürk, Nutuk, s. 283-284; Ünal, "16 Mart Vakası", Sayı: 2, s. 21-22.

milleti aldatmasının önüne geçilmesini istemiştir⁴². Mustafa Kemal Paşa ayrıca işgallerin gerekli mercilere sesin duyurulması adına telgraflar ve mitingler yoluyla protesto edilmesini istemiştir⁴³. Öncelikle kendisi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Temsiliyesi adına İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalyan siyasî temsilcilerine, Amerikan siyasî temsilcisine, tarafsız devletler dışişleri bakanlıklarına ve Fransa, İngiltere ve İtalyan Millet Meclislerine verilmek üzere bir protesto metni göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın protesto metninin bir kısmı şöyledir: *"Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz mücadelenin kutsallığına ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşama hakkından mahrum edemeyeceğine inanıyoruz. Tarihin bu güne kadar kaydetmediği bir suikast olan ve Wilson Prensipleri'ne dayanan bir Ateşkes Antlaşması'nın, milleti savunma imkânlarından yoksun bırakmış olmasından doğan bir hileye de dayanmış olması bakımından ilgili milletlerin şeref ve haysiyetleriyle de bağdaşmayan bu hareketin ne demek olduğunun takdirini, resmî Avrupa ve Amerika'nın değil, bilim kültür ve medeniyet Avrupa ve Amerika'sının vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihî sorumluluğa, son olarak bir kez daha dünyanın dikkatini çekeriz⁴⁴".* Ayrıca Türk Milleti'ne ve İslam Âlemi'ne bir beyanname yayınlamak suretiyle seslenmiş, işgalin haksızlığı ve bu işgallere karşı bağımsızlık yolunda mücadele edileceğini vurgulamıştır⁴⁵. Paşa'nın bu tepkisinin ardından Anadolu'dan da pek çok tepki ortaya konmuştur. Çünkü İstanbul'un işgal edilmesi halkın Hükümet'e olan güvenini iyice sarsmış, Millî Mücadele etrafında daha da sıkı bir şekilde kenetlenmelerini sağlayacak bir ortamı doğurmuştur. Örneğin 18 Mart 1920'de Balıkesir'de belediye önünde binlerce halk toplanmış ve İstanbul'un, devletin merkezinin işgalini protesto etmişlerdir⁴⁶. Mustafa Kemal Paşa ayrıca İstanbul ile bütün resmî ve hususî ilişkilerin kesilmesi istemiştir. Böylelikle Anadolu ile İstanbul

⁴² Atatürk, Nutuk, s. 284-285; HTVD, Sayı: 13, Ankara-1955, Vesika No: 331. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un işgali hadisesini Türk Milleti'ne bir suikast olarak gördüğünü belirtmektedir. Paşa'nın bu "suikast" ifadesi işgallere karşı zaten belli olan duruşunu pekiştiren bir ifadedir.

⁴³ HTVD, Sayı: 13, Vesika No: 329, 330.

⁴⁴ Atatürk, Nutuk, s. 285; Hâkimiyet-i Milliye, 18 Mart 1336/1920, Nu: 16.

⁴⁵ İrade-i Milliye, 18 Mart 1336/1920, Nu: 31; Hâkimiyet-i Milliye, 18 Mart 1336/1920, Nu: 16.

⁴⁶ İzmir'e Doğru, 19 Mart 1336/1920, Nu: 44.

arasındaki bağlar tamamen kopartılmıştır⁴⁷. Nihayetinde Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın milletvekilleri tutuklanıp Malta'ya sürüldükten sonra yani meclis dağıldıktan sonra Anadolu'nun kontrolü tamamen yeni kurulacak TBMM'nin eline geçmiştir⁴⁸.

B) Birinci TBMM'nin Açılması ve Hükümetin Oluşumu

İstanbul ile Anadolu arasındaki bağların tamamen kopartıldığı bir ortamda Mustafa Kemal Paşa 19 Mart'ta *"olağanüstü yetkilere sahip bir meclis"*in Ankara'da toplanması hususundaki bildirisini *"Valiliklere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına"* göndermiştir. Bu bildiri de; Osmanlı Devleti'nin başkentinin işgal edildiği, bu durumun yasama, yürütme ve yargıyı işlemez hale getirdiği dile getirilmiştir. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın da bu münasebetle çalışmalarını durdurduğu belirtilmiştir. Devletin kurtarılması ve millî bağımsızlığın sağlanması için de Ankara'da bir meclisin çalışmaya başlamasının gerekliliği üzerinde durulmuş ve seçimler yapılmak suretiyle Ankara'da bir meclis toplanması hususundaki karar ilgili mercilere bildirilmiştir. Ayrıca bu bildiride seçimlerin nasıl yapılacağı da duyurulmuştur. Bu bildiride; Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda mebus olan ve Ankara'ya gelebilecek durumda olanların, *"olağanüstü yetkilere sahip"* olarak açılacak meclise iştirak etmelerinin *"zarurî"* olduğu da vurgulanmıştır. Ankara'da toplanacak meclis için yapılacak olan seçimlerde; sancakların esas alınması, her sancaktan beş üyenin seçilmesi ve seçimlerin *"en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde"* yapılması gerektiği de bildirilmiştir⁴⁹. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa Meclis-i

⁴⁷ HTVD, Sayı: 22, Vesika No: 567, 568; İşgal hakkında Kolordular, Valilikler gibi resmî makamlarla yapılan yazışmalar için bkz, HTVD, Sayı: 22, Vesika No: 557, 558, 560, 561, 562, 571; HTVD, Sayı: 23, Ankara-1958, Vesika No: 592, 593, 594, 595, 601, 602; işgal ertesi alınan malî tedbirler hakkında bkz, HTVD, Sayı: 13, Vesika No: 335; HTVD, Sayı: 22, Vesika No: 572.

⁴⁸ İsmet İnönü'nün Zeynep Oral'ın sorularına verdiği yanıt için bkz, Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 32, Nisan-1970, s. 8-9.

⁴⁹ Atatürk, Nutuk, s. 285; HTVD, Sayı: 13, Vesika No: 337; Naşit Hakkı Uluğ, "Millî Meclis Kurulması Lazımdı -II-", Sayı: 32, s. 11; Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart tarihli bildiriden önce 17 Mart'ta bir bildiri hazırlamıştı. 17 Mart tarihli bildiride Ankara'da kurulacak meclisin *"Meclis-i Müessisan"* olacağını bildirmişti. Böylelikle bu yeni toplanacak meclisin *"rejimi"* değiştirecek kararlar almasını istemişti. Fakat Erzurum ve Sivas'tan gelen uyarılar neticesinde M. Kemal Paşa

Mebusan'da vekil olan fakat meclisin dağılması ile birlikte Anadolu'ya geçmek için yola çıkan vekillerle temas kurmuş ve onları Ankara'da açılacak olan meclise davet etmiştir. Örneğin Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa ve Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey Ankara'da açılacak olan meclise davet edilmişlerdir. Onlarda bu davete olumlu cevap vermişlerdir⁵⁰. Mustafa Kemal Paşa seçimlerin yapılması ve meclisin Ankara'da toplanması hususunda ciddî çalışmalarda bulunmuştur. Çünkü işgal ile birlikte İstanbul'un eli kolu bağlanmış, vatan ve millet de başsız kalmıştı⁵¹. Bu durumun önüne geçmek, memleketin bağımsızlığını sağlamak için "*millî irade*"nin seçimle belirmesi ve Ankara'da bir meclis toplanıp memleketi bağımsızlığa taşıyacak kararları almalıydı: Memleketin kaderini tayin edecek yegâne yer açılması düşünülen bu meclis olmalıydı.

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart tarihli seçimlerin yapılması ve Ankara'da bir meclisin toplanması hakkındaki bildirisini uyarınca seçimlerin yapılmaya çalışıldığı, Ankara'da da "*olağanüstü yetkilere sahip*" bir meclisin açılması için hazırlıkların devam ettiği bir süreçte İstanbul'da Damat Ferit Paşa Hükümeti işbaşına gelmiştir. Meclisin toplanması arifesinde işbaşına gelen Damat Ferit Paşa Hükümeti, Ankara'da toplanılması istenen meclisin önüne geçmek için bir takım faaliyetlere girişmiştir. Öncelikle Misak-ı Millî'yi kabul eden meclisin kapatılmasını sağlamıştır. Nitekim 11 Nisan tarihli bir irade ile Padişah, Anayasa'nın 7 maddesinin kendisine verdiği bir hak olarak dört ay zarfında yeniden toplanmak üzere "*Meclis-i Mebusan'ı*" kapatmıştır⁵². Böylece Padişah ve

"Meclis-i Müessisan" tabirinden vazgeçmiş yerine "*olağanüstü yetkilere sahip bir meclis*" tabirini kullanmayı daha uygun görmüştür. Bkz, Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün Toplamak İstedığı Meclis-i Müessisan", Belleten, Sayı: 84, Cilt: XXI, Ekim-1957, s. 483-487; Meclis-i Müessisan fikri için ayrıca bkz, Tark Zafer Tunaya, "Bağımsız Türkiye Kurucusu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin 50. Yıldönümünde", Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 32, Nisan-1970, s. 36.

⁵⁰ HTVD, Sayı: 13, Vesika No: 340; Atatürk, Nutuk, s. 289-291.

⁵¹ Naşit Hakkı Uluğ, "Milletin Geleceğini Düşünmek İçin Bir Millî Meclis Kurulması Lazımdı -I-", Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 31, Nisan-1970, s. 51.

⁵² BOA, BEO, Nu: 347035, Ayrıca bu İrade-i Seniyye için bkz. Takvim-i Vekâyi, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasıyla ilgili İrade-i Seniyye, 13 Nisan tarihli Alemdar gazetesinde de yayınlanmıştı. Bkz, Alemdar, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 477-2787; Vakıf, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 873; Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümetlerinde nazır olarak görev yapan Mehmet Tevfik Bey,

Damat Ferit Paşa, Kuvâ-yı Milliye hareketine yönelik karar ve uygulamalarında kendileri için bir engel olarak gördükleri Meclis'ten kurtulmaya ve Ankara'da toplanacağı açıklanan meclisin açılmasını da önlemeye çalışmışlardır⁵³. Ayrıca 11 Nisan tarihli Takvim-i Vekâyi'de Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin bir beyannamesi yayınlanmış ve bu beyanname de; *"Bir takım fitne-fesat, hırs ve menfaat düşkünü insanlar Teşkilât-ı Milliye adı altında toplanarak, ülkenin siyasi durumunu çok tehlikeli bir duruma soktukları. Bunların harp yıllarında yaptıkları suiistimal ve cinayetlerine mütarekeden sonra da devam ettikleri ve böylece Avrupa kamuoyunu aleyhimize çevirdikleri, bunun sonucunda da İstanbul'un işgal edildiğinden"* bahsedilmiştir. Beynamede devamla; *"Teşkilât-ı Milliye denilen harekât-ı bağıyânenin Anadolu'yu korkunç bir istilaya sokmaya ve devletin başını gövdesinden ayırmaya çalıştıkları"*⁵⁴ belirtilerek, yalancı milliyet davası güdenlerin devletin en büyük düşmanları oldukları ilan edilmiştir.

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin bu beyannamesinin yanında, 11 Nisan tarihli Takvim-i Vekâyi'de bir de Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah Efendi tarafından, *"başta Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları olmak üzere, Kuvâ-yı Milliye hareketi liderlerinin vatan haini oldukları ve öldürülmelerinin dinen meşru ve farz olduğunu beyan eden"* Fetva da yayınlanmıştı⁵⁵.

zaten Mebusan Meclisi müzakerelerini süresiz olarak tatil ettiği için, dağılmıştı. Mebusan Meclisin fesih edilmesi sembolik bir anlam ifade ediyordu ve aynı zamanda da usulsüz bir işlemde demektir. Bkz, Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, Yayına Hazırlayan: F. Rezan Hürmen, Cilt II, Arma Yayınları, İstanbul-1993, s. 393.

⁵³ Esasında Meclis-i Mebusan, 18 Mart 1920'de son toplantısını yapmış ve çalışmalarına ara verme kararı almıştı. Meclis-i Mebusan'ın çalışmalarına ara vermesi ve kapatılmasıyla ilgili gelişmeler için, bkz, Bilâl N. Şimşir, Malta Sürgünleri, İstanbul-1976, s. 20-21; 124-128; Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim I, Yayına Hazırlayan: Erol Sadi Erdinç, İstanbul-1997, s. 676-677; Hilmi Uran, Hatıralarım, Ankara-1959, s. 126-130.

⁵⁴ Takvim-i Vekâyi, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; Alemdar, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 480-2780.

⁵⁵ Takvim-i Vekâyi, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; Peyam-ı Sabah, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 493/10923; Alemdar, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 480-2780; Damat Ferit Paşa Hükümetinde Dâhiliye Nazırı olarak görev yapan Ahmet Reşid Bey hatıralarında, fetvanın ilan edilmeden önce hükümet üyeleri arasında uzun uzadıya tartışıldığı ve yaratacağı sakıncalar üzerinde durulduğundan bahsetmekte ve devamla İngilizlerin fetva konusunda ısrar ettiklerini söyleyen Damat Ferit Paşa'nın, bu fetvanın ilan edileceğine dair İngilizlere söz vermiş olduğunu bu toplantıda Hükümet üyelerine açıkladığını belirtmektedir. Bkz,

Dürrîzâde'nin vermiş olduğu Fetva'da özetle; Kuvâ-yı Milliye hareketi eşkiya kuvvetleri olarak nitelendirilmekte, Anadolu ile İstanbul arasındaki bağları koparmak, halifenin yüceliğini zedelemek, padişaha itaatsizlik etmek, mevcut düzeni zorla değiştirmeye kalkışmak, halktan zorla mal ve eşya toplamak, halkı zorla kendine asker etmek ve nihayet vatanın birlik ve bütünlüğünü bozmakla suçlanmakta ve hüküm olarak da bu asilerin öldürülmelerinin dinen farz olduğu vurgulanmaktaydı⁵⁶. Şüphesiz bu fetva ile halkın dinî hassasiyetinden faydalanılmaya çalışılmakta ve Kuvâyı Milliye Hareketi'ne karşı taarruza geçmenin dinî bir gereklilik olduğu Müslümanların dikkatlerine sunulmaktadır. Damat Ferit Paşa Hükümeti, yukarıdaki Beyanname ve Fetva ile Kuvâ-yı Milliye'yi halk desteğinden yoksun bırakmayı ve meclisin açılmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Nihayetinde halkı Kuvâ-yı Milliye aleyhine harekete geçirmek ve kendilerinin tenkil edemediği Millî Mücadele'yi milletin tenkil etmesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu amaçlarına kısmen de olsa -o dönem itibariyle- ulaşmışlar ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yer yer ayaklanmalar baş göstermiştir⁵⁷.

Ahmet Reşit Rey, *Canlı Tarihler, Gördüklerim Yaptıklarım*, İstanbul 1945, s. 284; Fetvanın İngilizlerin ısrarı karşısında ilan edildiği şeklindeki Damat Ferit Paşa'nın iddiasını inandırıcı bulmayan Jaeschke "*Foreign Office dosyalarında bu iddiayı destekleyebilecek hiçbir şey yoktur*" demekte ve "*fetva'nın ecnebi ısrarı ile değil garaz ve hamakat eseri olduğu malûm*" diyen Ahmet Reşid Bey'i haklı bulduğunu belirtmektedir. Bkz. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Türkçeye Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1971, s. 153.

⁵⁶ Takvim-i Vekâyi, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 3824; Peyam-ı Sabah, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 493/10923; Alemdar, 11 Nisan 1336/1920, Nu: 480-2780; Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin fetvası hakkında tafsilat için, bkz, Osman Akandere, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Yıl: 12, Sayı: 24, Ank-2003, s. 441-450.

⁵⁷ Mesela 13 Nisan 1920'de Bolu, Düzce dolaylarında isyan çıktı. İsyân 19 Mayıs'ta Beypazarı'na kadar yayıldı. Anzavur Ahmet Adapazarı ve Geyve dolaylarında yeniden ortaya çıktı vs. bkz, Atatürk, Nutuk, s. 304; Ayrıca Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni ortadan kaldırmak amacıyla bir de Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri vücuda getirilmiştir. Bu kuvvetlerin başına da Ahmet Anzavur tayin edilmiştir. Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından 8 Nisan 1920'de Anzavur Ahmet'e mir-i miranlık (paşalık) rütbesi verilerek Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Alemdar, 8 Nisan 1336/1920, Nu: 472-2783; Peyam-ı Sabah, 9 Nisan 1336/1920, Nu: 491/1092; Anzavur Ahmet'e paşalık rütbesi verilerek Balıkesir mutasarrıflığına tayini 13 Nisan 1336/1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de haber olarak verilmiştir. Bkz, Hâkimiyet-i Milliye, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 21; Ahmet Anzavur'un, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı "*din uğruna, Kur'ana dayanarak*" mücadele yaptığını, kendisinin ve arkadaşlarının "*Allah yolunda cihad ettikleri*" gibi halkı

Ayaklanmaların ciddi manada zarar verebileceğinin anlaşılması, Kuvâ-yı Milliye'nin lider kadrosuna; fetvaya ancak fetva ile karşılık verilebileceğini hissettirmiş ve Ankara Müftüsü Rıfat Efendi ve heyeti tarafından bir karşı fetva hazırlanmıştır⁵⁸. Fakat Anadolu halkının kahir ekseriyeti bu tür mesnetsiz propagandalara itibar etmemiş, Millî Mücadele Hareketi'nin yanında olduğunu seçimlere katılmak suretiyle göstermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıda zikredilen “*olağanüstü yetkilere sahip bir meclis*” toplanması hakkındaki bildirisi akabinde ve Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin propagandaları altında yapılan seçimlerde Birinci TBMM Hükümeti'nde görev alacak olanlardan Mustafa Kemal Paşa Ankara⁵⁹, Mustafa Fehmi Efendi Bursa, Hakkı Behiç Bey Denizli, İsmet Bey Edirne ve Fevzi Paşa da Kozan'dan milletvekili seçilmişlerdir⁶⁰. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda görev yapan vekillerin vekillikleri de devam ettirilmiştir. Bu yüzden ilk Hükümet'te görev yapacak olan Bekir Sami Bey Amasya, Cami Bey Aydın, Celalettin Arif Bey Erzurum, Andan Bey İstanbul, Yusuf Kemal Bey Kastamonu, Rıza Nur Bey Sinop ve İsmail Fazıl Paşa da Yozgat milletvekili sayılmışlardır⁶¹.

Mustafa Kemal Paşa meclisin toplanamaması gibi bir halin ortaya çıkmasının önüne geçmek için, seçilen vekillerden Ankara'ya

etkilemeye yönelik söylemler, mütemadiyen Kuvâ-yı Milliye aleyhtarı gazetelerde yayımlanıyordu. Bkz, Alemdar, 10 Nisan 1336/1920, Nu: 474/2785; Alemdar, 15 Nisan 1336/1920, Nu: 479/2789; Kuvâ-yı İnzibatiye ve Ahmet Anzavur için ayrıca bkz, Alemdar, 25 Mayıs 1336/1920, Nu: 519/2829; Alemdar, 26 Nisan 1336/1920, Nu: 490-2800; Takvim-i Vekâyi, 29 Nisan 1336/1920, Nu: 3842; Alemdar, 29 Nisan 1336/1920, Nu: 493-2803; Peyam-ı Sabah, 29 Nisan 1336/1920, Nu: 511/10941; Kuvâ-yı İnzibatiye Kararnamesi için bkz, Takvim-i Vekâyi, 24 Nisan 1336/1920, Nu: 3835. Ayrıca bkz, Peyam-ı Sabah, 18 Nisan 1336/1920, Nu: 500/10930; Alemdar, 18 Nisan 1336/1920, Nu: 482/2792; Vakit, 25 Nisan 1336/1920, Nu: 883; Peyam-ı Sabah, 23 Nisan 1336/1920, Nu: 505-10935.

⁵⁸ İrade-i Milliye, 22 Nisan 1336/1920, Nu: 38, Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1336/1920, Nu: 27; Alemdar, 5 Mayıs 1336/1920, Nu: 499/2809.

⁵⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 13 Nisan 1336/1920, Nu: 21; Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi, s. 29-30.

⁶⁰ Birinci TBMM'ye milletvekili seçilenlerin listesi için bkz, Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, s. 321-344; Fevzi Paşa'nın seçim mazbatası için bkz, Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi, s. 31-32.

⁶¹ İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'dan katılan vekiller listesi için bkz, Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, s. 345-351.

gelebilenlerin katılımıyla meclisin açılması için çalışmalarını hızlandırmış ve bu yönde “çok acele” olarak kolordulara, bütün valiliklere, belediye başkanlıklarına ve müdafaa-i hukuk merkez heyetlerine meclisin açılması ile ilgili bir yazı göndermiştir. Bu yazıda “*Tanrı'nın lûtfuyla Nisan'ın 23'üncü Cuma günü, Ankara Büyük Millet Meclisi açılacaktır*” denilmiştir. Tebligat metnine göre; Vatanın ve Padişah'ın kurtarılması gibi önemli bir görevi icra etmek için toplanacak olan meclis; Hacı Bayramı Veli Cami-i Şerifi'nde kılınacak Cuma namazının akabinde Sakal-ı Şerif ve Sancak-ı Şerif'in alınması suretiyle gerçekleştirilecek olan dinî bir merasimle açılacaktır. Ayrıca Hatm-i Şerif okunacak ve Hatm-i Şerif'in son kısımları uğur getirsin diye meclis önünde okunacaktır. “*Daha sonra, Halife ve Padişah'ımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, selameti ve istiklali için dua edilecektir*”⁶². Böyle bir merasimle açılacak olan Büyük Millet Meclisi, vatanın kaderine yön verecek adımlar atacak ve memleketi işgallerden kurtarmak yolunda azimle çalışacaktır. Devlet ve milletin “*istiklâl-i tamm*”ı elde etmesini sağlamak yolunda Heyet-i Temsiliye'nin yürüttüğü çalışmalar, artık bu meclis eliyle yürütölmeye başlanacaktır.

Mustafa Kemal Paşa bu tebliğden sonra 22 Nisan'da yine valiliklere, kolordulara, sancaklara olmak üzere bir tebliğ daha yayınlamıştır. Bu tebliğde; “*Tanrı'nın lûtfuyla Nisan'ın 23'üncü günü Cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından, o günden itibaren askerî ve sivil bütün makamlarla bütün milletin tek merciinin Büyük Millet Meclisi olacağı*”nı bildirmiştir⁶³. Bu tebliğle memleket hakkında söz söyleme hakkının yalnızca Büyük Millet Meclisi'nde olacağı vurgulanmış, İstanbul Hükümeti'nin memleketin kaderi hakkında söz söyleme yetkisinin olmadığı da Türk Milleti'nin dikkatlerine sunulmuştur. Nihayetinde Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin bütün engelleme girişimlerine rağmen Büyük Millet Meclisi 127 milletvekilinin⁶⁴ hazır

⁶² Atatürk, Nutuk, s. 294-295; Hâkimiyet-i Milliye, 23 Nisan 1336/1920, Nu: 24.

⁶³ Atatürk, Nutuk, s. 295.

⁶⁴ Ahmet Demirel, Birinci Meclis'te Muhalefet, İkinci Grup, İkinci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul-1994, s. 91; Ezherli Meclis'in ilk gününde 115 vekilin bulunduğunu belirtmektedir. Bkz, Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi, s. 33.

bulunduğu bir ortamda 23 Nisan 1920’de dinî merasimlerle açılmıştır⁶⁵. Büyük Millet Meclisi, en yaşlı üye olan Sinop milletvekili Şerif Bey’in “*bu meclis-i âlinin reis-i sini sıfatıyla ve tevfik-i ilâhi ile milletimizin dâhili ve hârici istiklal-i tamm dâhilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeye başladığımı bütün cihana ilan ederek Büyük Millet Meclisi’ni küşad eyliyorum*”⁶⁶ sözleriyle açılıp, çalışmalarına başlamıştır. Sinop milletvekili Şerif Bey’in oturumu açmasıyla çalışmalarına başlayan Meclis, öncelikle Hükümet oluşturulması görüşmelerini ele aldı. Bu hususta söz alan Mustafa Kemal Paşa şu hususları dile getirmiştir: “1. Hükümet kurulması zarûridir. 2. Geçici olarak bir Hükümet başkanı seçmek veya Padişah’a bir vekil tanımak mümkün değildir. 3. Meclis’te yoğunlaşan millî iradenin, doğrudan doğruya vatanın mukadderatına el koymuş olduğunu kabul etmek temel ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üstünde bir kuvvet yoktur. 4. Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplar. Meclis’te seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir heyet, Hükümet işlerine bakar. Meclis başkanı, bu heyetin de başkanıdır”⁶⁷. Mustafa Kemal Paşa’nın dile getirdiği bu hususlar, Meclis’te kabul edilmiş ve bir Meclis Başkanı’nın seçilmesi yönünde çalışmalar yürütülmüştür. Nitekim 24 Nisan’da Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanlığı’na seçilmiştir⁶⁸. Meclis, başkanını seçtikten sonra 25 Nisan tarihinde “*Büyük Millet Meclisi Emriyle Reis Mustafa Kemal*” imzasıyla memlekete bir beyanname yayınlamış ve bu beyannamede; İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek gayesinde olan hainlerin propagandalarına itibar edilmemesi ve Büyük Millet Meclisi çatısı altında birlik ve beraberliğin sağlanması halka tavsiye

⁶⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Nisan 1336/1920, Nu: 25; İrade-i Milliye, 6 Mayıs 1336/1920, Nu: 39.

⁶⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Nisan 1336/1920, Nu: 25; Naşit Hakkı Uluğ, “Milletin Geleceğini Düşünmek İçin Bir Millî Meclis Kurulması Lazımdı -III-”, Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 33, 1970, s. 15; TBMM ZC, Devre I, İçtima Senesi I, Cilt: I, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1959, s. 2.

⁶⁷ Atatürk, Nutuk, s. 300; Mustafa Kemal Paşa’nın Büyük Millet Meclisi’ne teklifi için bkz, İrade-i Milliye, 6 Mayıs 1336/1920, Nu: 39; Hâkimiyet-i Milliye, 28 Nisan 1336/1920, Nu: 25.

⁶⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Nisan 1336/1920, Nu: 25; İrade-i Milliye, 6 Mayıs 1336/1920, Nu: 39; Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi’nin 24 Nisan 1336/1920 günü yapmış olduğu beşinci oturumda Büyük Millet Meclisi Başkanlığına aday gösterilmiş ve yapılan oylama sonucu, beşinci oturumda bulunan 120 mebustan 110’unun oyunu alarak Meclis Başkanlığına seçilmişti. Bu seçimle ilgili olarak bkz, TBMM ZC, Devre I, İçtima Senesi I, Cilt: I, , s. 38.

edilmiştir⁶⁹. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İngilizlerin propagandaları uyarınca isyanlara kalkışanların ve Büyük Millet Meclisi'nin üstünlüğünü kabul etmeyenlerin en şiddetli şekilde cezalandırılmalarını ve memlekette asayişin sağlanmasını amacıyla da Hıyanet-i Vataniye Kanunu adıyla bir kanun 29 Nisan 1920'de kabul edilmiştir⁷⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın "*Hükümet kurulması zarûridir*" teklifinin kabul edilmesinin ardından İcra Vekilleri'nin nasıl seçileceğinin belirlenmesi için bir kanun tasarısı hazırlayacak olan Layiha Encümeni seçimleri yapılmış ve bu seçimler neticesinde şu isimler Layiha Encümeni olmuşlardır: Rıza Nur (Sinop), Yusuf Kemal Bey (Kastamonu), Yunus Nadi Bey (İzmir), Celalettin Arif Bey (Erzurum), Hamdullah Suphi Bey (Antalya), Sırrı Bey (İzmit), Hakkı Behiç Bey (Denizli), Refik Bey (Konya), Şeyh Servet Efendi (Bursa), Haydar Bey (Kütahya), Abdülhalim Çelebi Efendi (Konya), Emir Paşa (Sivas), Besim Atalay (Kütahya), Abdulkadir Kemalî Bey (Kastamonu) ve Ahmet Ferit Bey (İstanbul)⁷¹. 25 Nisan'da oluşturulan Layiha Encümeni derhal çalışmalarına başlamış ve nihayetinde İcra Vekilleri'nin seçimi ile ilgili hazırlanan kanun tasarısını Meclis'e taşımıştır⁷². Hazırlanan kanun tasarısı görüşmeler sonunda 2 Mayıs'ta Meclis'te kabul edilmiştir⁷³. Buna göre 11 bakanlık oluşturulmuş ve bakanların "*Büyük Millet Meclisi'nin ekseriyet-i mutlaka*" ile seçilmelerine karar verilmiştir⁷⁴. Nihayetinde 3-4 Mayıs tarihlerinde İcra Vekilleri'nin seçimi yapılmış ve bu seçimler neticesinde; Mareşal Fevzi Çakmak Müdafaa-i Milliye Vekili, İsmet İnönü Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili, Dr. Adnan Adıvar Sıhhiye ve Muavenat-ı İçtimaiye Vekili, Bekir Sami Kunduh Hariciye Vekili, Yusuf Kemal Tengirşek İktisat Vekili, Abdulkadir Cami Baykut Dâhiliye Vekili, Celalettin Arif

⁶⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Nisan 1336/1920, Nu: 25.

⁷⁰ Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun bütün maddeleri için bkz, Hâkimiyet-i Milliye, 1 Mayıs 1336/1920, Nu: 26; İrade-i Milliye, 6 Mayıs 1336/1920, Nu: 39.

⁷¹ Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi, s. 40; Abdülhalim Çelebi'nin 27 Nisan'da istifa etmesi üzerine yerine Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Bkz, TBMM ZC, Devre I, Cilt: I, s. 97.

⁷² TBMM ZC, Devre I, Cilt: I, s. 158.

⁷³ TBMM ZC, Devre I, Cilt: I, s. 185-186.

⁷⁴ TBMM ZC, Devre I, Cilt: I, s. 158-186.; Layiha Encümeni'nin hazırladığı tasarı hakkında bkz, Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923), İletişim Yayınları, Birinci Basım, İstanbul-2001, s. 99-123.

Bey Adliye Vekili, Mustafa Fehmi Efendi Şer'îye ve Evkaf Vekili, İsmail Fazıl Paşa Nafia Vekili, Hakkı Behiç Bey Maliye Vekili ve Dr. Rıza Nur Bey de Maarif Vekili olmuştur⁷⁵. Bu isimlerden oluşan İcra Vekilleri'nin seçimiyle birlikte Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Birinci TBMM Hükümeti kurulmuş olmaktadır. Kurucu yetkilere sahip olan Birinci TBMM "*Meclis Hükümeti*" sistemini benimsemiştir. Bu sistem; "*kuvvetler karışımı*" ilkesine dayanır. Dolayısıyla seçimle oluşan "*yasama meclisi*" yürütme ve yargının üstündedir. "*Onlara hâkimdir ve onları bir çeşit "idari organlar" haline getirir*"⁷⁶. Bundaki maksat da Millî Mücadele'yi daha sağlıklı yürütebilmek ve yeni bir devletin oluşumunu sağlamaktır⁷⁷.

TBMM'nin açılışı ve Hükümet'in oluşturulmasıyla birlikte, ülke "*hükümet*" olarak resmen iki hükümetli bir yapıya kavuşmuş olarak karşımıza çıkmıştır. Bunlardan ilki Damat Ferit Paşa Hükümeti'dir ki; bu Hükümet, gücünü halk desteğinden almamakta doğrudan doğruya Padişah'a dayandırmaktadır. Zira Padişah tarafından atama usulüyle işbaşına gelmiştir. İkincisi olan Birinci TBMM Hükümeti, "*millî irade*"nin tecelli etmesini sağlayan bir yöntem olan "*seçim*"le işbaşına gelen vekillerden oluşmuş olan bir Hükümet'tir: Dolayısıyla gücünü doğrudan doğruya Türk Milleti'nden almıştır. "*Millî irade*"nin tecellisi anlamına gelen seçimle işbaşına gelen Birinci TBMM ve TBMM'nin seçtiği İcra Vekillerinden oluşan Birinci TBMM Hükümeti'nin memleketin kaderine yön vermek için yaptığı çalışmalar, "*atama usulü*" ile işbaşına gelen bir hükümet olan Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Burada nihai olarak denilebilir ki "*halk iradesi*" yani halkın gür sesi Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından susturulmaya çalışılmıştır. Birinci TBMM Hükümeti'nin İcra Vekilleri İstanbul 1. No'lu Divân-ı Harbi Örfî tarafından yargılanmış ve nihayetinde "*idam cezasına*" çarptırılmışlardır.

⁷⁵ İrade-i Milliye, 6 Mayıs 1336/1920, Nu: 39; Faik Reşit Unat, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşuna Ait Bazı Vesikalar", Tarih Vesikaları, Sayı: 6, Cilt: I, Nisan-1942, s. 401-406; İcra Vekillerinin seçimleri hakkında bkz, Akın, TBMM Devleti, s. 123-139; İcra Vekilleri hakkında ayrıca bkz, "Millî Mücadele'nin İlk Kabinesi", Tarih Konuşuyor, Sayı: 4, Cilt: I, (Mayıs-1964), s. 257-265.

⁷⁶ Tunaya, "Bağımsız Türkiye Kurucusu", Sayı: 32, s. 38.

⁷⁷ Tunaya, "Bağımsız Türkiye Kurucusu", Sayı: 32, s. 38.

C) Birinci TBMM Hükümeti Üyeleri Hakkında Çıkarılan İdam Kararları ve Mahiyeti

Birinci TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa ve İcra Vekillerinin yargılamaları İstanbul'daki 1 Numaralı Divan-ı Harb-i Örfi'ce (İdare-i Örfiye 1. Divan-ı Harbi) yapılmıştır⁷⁸. Bu mahkeme, Mütareke döneminin başlarından beri tehcir ve taktik davalarına bakıyordu⁷⁹. 10 Nisan 1920'de bu Divan-ı Harb-i Örfi'nin başkanlığına Bursa eski valisi olan ve "*Kürt-Nemrut*" lakabıyla tanınan Mustafa Paşa atanmıştır⁸⁰. Mahkemenin üyelerini ise; erkânı harbiye mirivalarından Recep Paşa, II nolu Divân-ı Harb-i Örfi azasından süvari miralay Recep Bey, miralay Ferhat Bey ve kaymakam Fettah Bey'den oluşturmuştur⁸¹. Hükümet, 23 Nisan 1920 tarihinde kabul ettiği kararname ile "*ülkenin içinde bulunduğu durum*"u bahane ederek Divân-ı Harb-i Örfilere olağanüstü yetkiler vermiştir. Bu yeni düzenlemeye göre mahkeme; önceden baktığı tehcir ve benzeri davalara ilaveten ülkenin asayişini bozup, iç ve dış emniyetini ihlal edenleri yargılamakla da yetkili kılınmıştır⁸². Nitekim devletin kurumları da bozulan asayişin düzelmesinin, ancak Kuvâ-yı Milliyecilerin yargılanıp tenkili ile mümkün olacağını düşünmektedirler. Mesela İstanbul Emniyet Genel Müdüriyeti'nden Adliye Nezareti'ne gönderilen 22 Mayıs 1920 tarihli bir

⁷⁸ İstanbul'daki 1 Numaralı Divan-ı Harb-i Örfi (İdare-i Örfiye 1. Divan-ı Harbi) hakkında yapılmış bir çalışma için bkz, Metin Ayışığı, "Bir Askeri Mahkeme: İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi" Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Ankara-2000, s. 381-390.

⁷⁹ İstanbul 1 Numaralı Divan-ı Harbi Örfi'de tehcir ve taktik suçlamalarıyla ilgili görülen davalar için bkz, Tanık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt. III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul-1989, s. 556-565; Taner Akçam, İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu (İttihat Terakki'den Kurtuluş Savaşı'na), İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul-1999; Taner Akçam, "Divan-ı Harbi Örfi'lerin Kurulması-İstanbul Yargılamaları", Tarih ve Toplum, Sayı: 137, (Mayıs 1995), s. 47-52.

⁸⁰ Nemrut Mustafa Paşa'nın atanmasıyla ilgili İrade-i Seniyye için bkz, Takvim-i Vekâyi, 10 Nisan 1336/1920, No: 3829.

Tevfik Paşa'nın son sadareti döneminde, 14 Kasım 1920'de İstanbul Bir Numaralı divan-ı harbi eski başkanı "*Nemrut*" lakaplı Mustafa Paşa ve üç arkadaşını tevkif etmiş ve 1 Şubat 1921 tarihinde Yüksek Askeri Mahkeme tarafından hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak Padişah Vahideddin tarafından 7 Şubat 1921 tarihli bir irade ile Nemrut Mustafa Paşa affedilmiştir. Ayışığı, "İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi" s. 388.

⁸¹ Ferudun Ata, İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-2005, s. 256-257.

⁸² Ata, Tehcir Yargılamaları, s. 258.

yazıda; “Millî Blok, Millî Kongre, Millî Birlik, Millî Harekât, Kuvâ-yı Milliye adı altında olarak Osmanlı Devleti tebaasını ve memleket halkını Padişah ve Hükümet aleyhine silahlı olarak isyan ettirip bi’l-vasıta bütün Anadolu’da insan öldürme, mal yağmalama ve tarife sığmaz çeşitli cinayetler işlemek suretiyle aslında halifelik makamının ve bütün İslam aleminin razı olmamasına ve karşı çıkmasına rağmen devleti içine sürükledikleri Umûmî Harp’te uğranılan feci yenilgi neticesi olmak üzere hükümetin, yükümlü tutulduğu ve siyasî hayatını mahveden barış şartlarını galip devletler nezdinde def’ine veya hiç olmazsa mümkün olduğu kadar hafifletilmesine bütün siyasî mesaisini harcamaya mecbur bulunduğu en mühim dakikalarda olsun zulüm kılıçlarının artıkları bulunan milletten utanmaları ve yaptıklarına pişman olmaları din ve insanlık icabı iken tam tersine Umûmî Harp esnasında işledikleri ve işlettikleri cinayetlere ara vermeksizin isyanlarını günden güne hızlandırmak suretiyle iç emniyeti karmakarışık ve bütün doğunun siyasî ve insanî hayatına suikast eden adları ilişik listede yazılı kimseler, halen cinayet ortakları bulunan isyan ve fesat erbabı ile faaliyet ve haberleşmede buldukları sabit olduğundan bozulan sükûn ve asayişin geri gelmesinin ve devamının sağlanması bu kişilerin bir dakika evvel yargılanıp kanunî cezalarının icrasına bağlı bulunduğu”⁸³ belirtilmekte ve “ülkenin içinde bulunduğu asayiş sorununu çözmek” için Mahkeme’nin derhal harekete geçmesi beklenmektedir.

Kuvâ-yı Milliye mensuplarını yok etmeyi amaçlayan, bu amaca ulaşmak noktasında yapısında da değişikliklere tabi tutulan ve Nemrut Mustafa Paşa Divanı lakabıyla şöhret kazanan bu Divan-ı Harbi Örfi, Kuvâ-yı Milliye’yi destekledikleri için İstanbul’da “teğmenden generallere, memurdan emniyet amirine kadar” birçok devlet adamını yargılamış ve yine Kuvâ-yı Milliye yanlısı yüzlerce subayı gıyaplarında idama mahkûm etmiştir⁸⁴.

⁸³ Midhat Sertoğlu, “Millî Mücadele’ye Yardım Ettikleri İçin Cezalandırılmak İstenenlere Dair Yayınlanmamış Belgeler”, Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 14, Sayı: 2, Şubat-1978, s. 47; Ayrıca Kuvâ-yı Milliyeci oldukları için ve Milli Mücadele’ye yardım ettikleri için cezalandırılmak istenen 88 kişinin isimleri için, bkz, Aynı Yer, s. 48-49.

⁸⁴ Ayışığı, “İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi” s. 386.

Yukarıda bahsedildiği üzere, 19 Mart tarihli genelge uyarınca yapılacak seçimleri önlemeye çalışan Damat Ferit Paşa Hükümeti, seçimleri önleyememiş nihayetinde de TBMM'nin açılışının önüne geçmeyi başaramamıştır. TBMM'nin açılışıyla birlikte Damat Ferit Paşa Hükümeti tekrar harekete geçmiş, bu sefer özellikle TBMM Hükümeti'nde görev alacak olan şahısları kendisine hedef seçmiştir. Nihayetinde Damat Ferit Paşa Hükümeti, 1. No'lu Divân-ı Harbi Örfi vasıtasıyla TBMM Hükümeti'nin bütün vekillerini üç ayrı karar ile gıyaben idam cezasına çarptırmıştır.

1. TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa ve Sıhhye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili (Sağlık ve Yardım Bakanı) Dr. Adnan Adıvar Hakkındaki İdam Kararı ve Mahiyeti

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin kontrolündeki Divân-ı Harbi Örfi, ilk olarak TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa⁸⁵ ve Sıhhye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili (Sağlık ve Yardım Bakanı) Dr. Adnan Adıvar'ın⁸⁶ 24 Nisan'da gıyaben yargılamaya başlamıştır⁸⁷. Mustafa Kemal Paşa hakkında zaten Meclis-i Vükela'ca; Harbiye, Dâhiliye ve Hariciye nezaretlerine verilen emirler gereğince tutuklama kararı bulunmaktaydı ve yakalandığı anda da hemen İstanbul'a gönderilmesi istenmekteydi⁸⁸. Fakat bütün taleplerine rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın "yakalanmasına"

⁸⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın biyografisi için bkz, Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, Cilt: III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara-1995, s. 82-97.

⁸⁶ Dr. Adnan Bey'in biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 491-493.

⁸⁷ Peyam-ı Sabah, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; Alemdar, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816; Mustafa Kemal Paşa ve Dr. Adnan Adıvar Bey'in yanında diğer yargılanan Kuvâ-yı Milliyeciler şunlardır: Kara Vasıf Bey (Yirmi Yedinci Fırka Kumandanı ve Miralaylıktan emekli), Ali Fuat Paşa (Yirminci Kolordu'nun Eski Kumandanı ve Miraliva), Midillili Alfred Rüstem Bey (Eski Washington Sefiri ve Eski Ankara Mebusu), Halide Edip Hanım (Eski Darülfünun Garp Edebiyatı Muallimesi). Bkz, Bu isimlerin yer aldığı İrade-i Seniyye için bkz, Takvim-i Vekâyi, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 3864; Atatürk'le ilgili Arşiv Belgeleri, s. 83, Belge No: 87.

⁸⁸ BOA, MV, 216/95; Alemdar gazetesindeki bir yazıda da; Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin hareketine destek veren Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü Bey'in ve ayrıca bu harekete destek veren kim olursa olsun herkesin yakalanarak Divân-ı Harbe sevkinin Dâhiliye Nezareti'nce Vilayetlerden istendiği hakkında bilgi verilmektedir. Bkz, Alemdar, 31 Temmuz 1335/1919, Nu: 127-1527.

muvaffak olamamışlardı. Üstelik Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele Hareketi gün geçtikçe daha da kuvvetlenmekteydi: Meclis açılmış, ülkenin kaderine el koymuş, Paşa da Meclis Başkanı seçilmişti. Dolayısıyla Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne alternatif; daha millî ve meşruiyetini; 1919 Kasım'ında yapılan seçimlere ve 19 Mart 1920 tarihli genelge üzerine yapılan seçimlere dayandıran bir Hükümet Ankara'da işbaşına geçmişti. Bu durum Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin tekrar harekete geçmesi için "yeter" bir sebepti. Nitekim 24 Nisan'da başlayan ve Nemrut Mustafa Paşa Divanı tarafından gıyaplarında sürdürülen davanın görüşmeleri 11 Mayıs'ta tamamlanmış ve karar açıklanmıştır. 13 Mayıs tarihli Peyam-ı Sabah gazetesi "Divan-ı Harbi Örfi Riyasetinden" başlıklı haberiyle Kuvâ-yı Milliyeciler hakkında açılan davanın sonuçlandırıldığını belirtmiş⁸⁹ ve "İdam Kararı-Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının İdamı" başlığıyla da mahkemenin verdiği hüküm mazbatasının yani karar tutanağının tamamını vermiştir⁹⁰.

Altı kişiye yönelik verilen bu ilk idam kararında ilk dikkati çeken isim elbette ki Millî Mücadele hareketinin lideri ve bu kararın verildiği tarihte Büyük Millet Meclisi Reisi ve aynı zamanda İlk İcra Vekilleri Heyeti Reisliği⁹¹ görevini de üstlenmiş olan Mustafa Kemal Paşa'dır⁹². Yine aynı "idam kararı"nda idama mahkûm edilmiş olan Adnan Bey de (Adıvar) Sıhhye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletine (Sağlık ve Yardım Bakanı)

⁸⁹ Peyam-ı Sabah, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; Alemdar, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

⁹⁰ Peyam-ı Sabah, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; Alemdar bu haberi "Mustafa Kemal ve Hempalarının İdam Kararı" başlığıyla okuyucularına duyurmuştur. Bkz., Alemdar, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

⁹¹ Büyük Millet Meclisine Ankara Mebusu olarak katılan Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan'da "teşkilâtı Hükümet hakkında" bir teklif sunmuştu. Bu teklifin 4 üncü maddesinde "Türkiye Büyük Millet Meclisi teşriî ve icrai salâhiyetleri câmidir Meclisten tefrik ve tevkil edilecek bir heyet umuru Hükümeti rüyet eder. Meclis Reisi bu heyetin de reisidir." denilmekteydi. TBMM ZC, Cilt: 1, 24. 4 1336/1920, İ: 2, C: 3, s. 32.

⁹² 2 Mayıs 1920'de Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin seçilmesine dair 3 Numaralı kanunu kabul ederek ilk İcra Vekillerini seçip Hükümeti kesin olarak kurduktan sonra Mustafa Kemal, Büyük Millet meclisi sıfatıyla İcra Vekilleri heyeti toplantılarına da başkanlık etmeye başladı. 20 Ocak 1921 tarihinde teşkilatı esasıye Kanunu ile İcra vekilleri heyeti reisliği makamı ihdas edilip Fevzi Paşa bu göreve seçilinceye kadar İcra vekilleri heyeti reisliğini bizzat yaptı. 5 Mayıs 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk kabinesi Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplandı. Bkz. Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi, s. 44.

atanmış bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının işgallere karşı bir direniş hareketi oluşturmaları ve işgalci kuvvetlerle mücadeleye girişmeleri Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından bir isyan olarak algılanmış, nihayetinde de “isyancılar” Divân-ı Harbi Örfi’ye sevk edilmişlerdir. Divân-ı Harbi Örfi’de gıyaplarında görülen dava da Nemrut Mustafa Paşa heyeti tarafından idam cezasına çarptırılmışlardır. Nemrut Mustafa Paşa ve heyetine göre; TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Adnan Bey ve arkadaşları, Osmanlı Devleti’nin varlığına ve birliğine karşı isyan etmiş ve en ağır şekilde cezalandırılmaları gereken kişilerdir. Nitekim açıklanan idam kararı; “*Kuva-yı Milliye unvanı tahtında çıkardıkları fitne ve fesadın ve Kanuni Esasî hilâfında ahaliden cebren para toplamak ve asker almakta ve hilâfına hareket edenlere işkence ve cefaya cüret gibi fesayih irtikâp etmek suretiyle emniyet-i dâhiliyeyi ihlâl eyleyenlerin mürettip ve müşevviklerinden*”⁹³ olmakla suçlamakta ve bu cümlelerle başlamaktadır. Açıklanan ve gazetelerde de yayınlanan bu idam kararında, idam cezasına çarptırılan bu altı kişi hakkında tahkikat yapıldığı belirtilmekte ve yapılan tahkikat neticesinde de; isyankâr, devletin varlığı ile ilgili sorunları olan kişilerle birlik ve beraberlik içerisinde olduklarının görüldüğü ifade edilmiştir. Yine isyancılarla birlik olmaları hasebiyle, “*teba-ı sadıka-ı şahaneden*” olan masum ve saf Anadolu halkını kandırdıkları da bu idam kararında Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına yöneltilen suçlamalardan bir kısmıdır. Divân-ı Harbi Örfi tarafından açıklanan idam kararının gerekçesine göre TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Adnan Bey ve arkadaşları; senelerden beri eşkıyalıkla meşgul olan şahıslarla birlik içerisinde olmak, I. Dünya Savaşı zamanında birçok fecaat işleyen, tehcirle birlikte de Müslüman ve gayr-i müslim pek çok Osmanlı tebaasını yok edip “*emvâl-i menkule*” ile “*gayr-i menkulleri*”ni gasp eden ve Osmanlı Devleti’ni dünya nazarında küçük düşüren İttihat ve Terakki ile ittifak etmek, Kanun-ı Esasi aleyhine hareket etmek, halkı zorla silah altına almak, halktan zorla vergi toplamak, kendilerine karşı gelenlere akla gelmeyecek işkenceler uygulamak ve mallarını gasp etmek, birçok kasaba yakıp yıkmak ve

⁹³ Peyam-ı Sabah, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; Alemdar, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

masum halkını da katletmekle suçlanmaktadırlar. Ayrıca Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev yapan Osmanlı Devleti yetkililerinin yani sivil ve askerî memurların da görev yapmalarına engel olunduğu, onların görev mahallerinde terke mecbur edildikleri belirtilmektedir. Görevlerinden terke mecbur edilen memurların yerlerine de kendi yakınlarından kişileri memur ettikleri dile getirilmektedir. Ziraat Bankaları, postaneler, belediyeler ve mal sandıkları ile eytam sandıklarında pek çok külliyetli miktarları gasp ettikleri ve böylelikle kendi iktidarlarını sağlamaya çalıştıkları iddia edilmektedir. “*Fesatamız*” ve “*fitneengîz*” nutuklar irat etmek, beyannameler neşretmek, Devlet'in asayişini bozmak ve “*Hilafet*”, “*Saltanat*” ve “*Memâlik-i Osmaniye*”nin muhaberatını kesmekle suçlanan TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Adnan Bey ve arkadaşları nihayetinde de asker ve halkı Hükümet aleyhine isyana teşvik etmekle suçlanmaktadırlar. Halkı isyana teşvik etmekle “*hükûmetin gayet mühim ve nazik olan vaziyet-i siyasiyesini ihlâl e cüret ettikleri*”nin açıkça görüldüğünden bahsedilmektedir. Hükümet'in İtilaf Devletleri nazarında zor durumda bırakıldığından bahsedilmekte “*ülkenin içinde bulunduğu*” durumdan dem vurulmakta ve nihayet ülkenin kötü gidişatının tek müsebbibi olarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları gösterilmektedir⁹⁴.

Nihayetinde TBMM ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Adnan Bey ve arkadaşları, Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun 45. Maddesinin 1. Fıkrası, 55. Maddesinin 4. Fıkrası ve 56 Maddesi mucibince idam cezasına çarptırılmışlardır⁹⁵. Gıyabî olarak yargılanan Mustafa Kemal Paşa ve

⁹⁴ Peyam-ı Sabah, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; Alemdar, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

⁹⁵ Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun ilgili maddeleri şöyledir: 45. Maddenin 1. Fıkrası: Eşhas-ı müteaddide bir cinayet veya cünhaya müttehiden ika eder veyahut ef'al-i müteaddideden mürekkep olan bir cinayet veya cünhada bir takım eşhasdan her biri cürmün husulü maksadıyla ef'ali mezbûreden birini veya birkaçını icra eylerse eşhas-ı mezkûreye hemfîl denilir ve cümlesi fail-i müstakil gibi mücazat olunur. 55. Maddesinin 4. Fıkrası: Her kim bizzat veya bilvasıta teba-i Devlet-i Aliyye ve sekene-i memâlik-i mahruseyi Zâti Hazret-i Padişahî veyahut Hükümet-i Osmaniye aleyhine müsellehan isyan ettirmek üzere tahrik edip de maksadı olan kazıyye-i isyan ile fiile çıkar ise idam olunur. 56. Maddesi: Her kim memalik-i Mahruse ahalisini yekdiğeri aleyhine silahlandırarak çıkanlarla tahrip ve izaba yahut mahallerde gasb ve garât ve tahrîb-i memleket ve

arkadaşlarının mallarının da haczedilmesine “*gıyaben ve müttefikân karar veril*”miştir⁹⁶.

Millî Mücadele Hareketi'nin önderi, yeni açılan TBMM'nin ve yeni kurulan Hükümet'in başkanı Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında Nemrut Mustafa Paşa Divanı'nca verilen bu idam kararı Sadrazam ve Harbiye Nazırı Vekili olan Damat Ferit Paşa tarafından 16 Mayıs'ta Padişah'a sunulmuş⁹⁷ ve nihayet 24 Mayıs 1920 tarihinde Padişah tarafından onaylanmak⁹⁸ suretiyle yürürlüğe girmiştir. 24 Mayıs'ta onaylanan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkındaki idam kararına ilişkin “*İrade-i Seniyye*” 27 Mayıs'ta Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmıştır⁹⁹.

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin gayretleri neticesinde Nemrut Divânı'nda yapılan gıyabî yargılama sonucu verilen idam kararının TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa ve İcra Vekilleri tarafından nasıl karşılandığının anlaşılması için Halide Edip Hanım'ın hatıratına bakmak faydalı olacaktır: “*Büyük odaya gittiğimde Mustafa Kemal Paşa ile Dr. Adnan el ele yazıhanenin yanında oturuyorlar, Albay İsmet de yazıhaneye dayanmış, ayakta duruyordu. Dr. Adnan'a bu yeni şerefi nasıl karşıladığımı sorduğum zaman, Mustafa Kemal Paşa Adnan'a dönerek: “Bizi mahkûm edenlerin hiçbir siyasî değeri yok. İdama mahkûm olmak hoşuma gitmedi. Sen ne düşünüyorsun?” diye sordu. Adnan da: “Benim de hoşuma gitmedi” dedi. Ben tekrar: “Bu karar şöhretimizi artıracaktır.” Dedim. Albay İsmet dedi ki: “Tersine, onların memlekette siyasî kıymeti vardır. İstanbul ve İzmir gibi illerde bize karşı sevgi artarsa da, henüz kararlarını vermemiş olan halk arasında kötü etki yapar. Özellikle ihtilal halinde olan yerlerde Padişahın ve İngilizlerin*

katli nüfus ef'alini ikaa mütecasir olup da kazıyye-i fesat tamamıyla fiile çıkar veyahut madde-i fesadın icrasına başlanmış olur ise ol kimse kezalik idam olunur. Bkz, Peyam-ı Sabah, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; Alemdar, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

⁹⁶ Peyam-ı Sabah, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 525/10955; Alemdar, 13 Mayıs 1336/1920, Nu: 507-2816.

⁹⁷ Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, Belge No: 85, s. 195.

⁹⁸ Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, Belge No: 87, s. 197; BOA, BEO, Umumî No: 347564.

⁹⁹ Takvim-i Vekâyi, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 3824; Vakit, 28 Mayıs 1336/1920, Nu: 901.

“teveccühünü” kazanmak isteyenler hücumu geçeceklerdir. Biz İstanbul gazetelerinin bu günlerde Anadolu’ya girmesine engel olmalıyız.¹⁰⁰

2) Müdafaa-i Milliye Vekili (Millî Savunma Bakanı) Fevzi Paşa (Çakmak) Hakkında Verilen İdam Kararı ve Mahiyeti

Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa¹⁰¹, Millî Mücadele Hareketi’ne sonradan katılmasına rağmen başından itibaren Millî Mücadele’nin gerekliliğine inanan ve bu konuda Mustafa Kemal Paşa ile hem fikir bir kişiliktir. 24 Aralık 1918 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olan Fevzi Paşa, İzmir’in işgal edileceği haberlerinin geldiği bir ortamda her türlü işgal hareketine *“ateşle karşı koymak lâzım geldiğini”* beyan etmiştir¹⁰². İşgallere millî mukavemetle karşılık verilmesi gerektiği inancında olan Fevzi Paşa, İtilaf Devletlerinin baskıları neticesinde Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından 14 Mayıs 1919’da görevinden alınmıştır¹⁰³. Daha sonra Fevzi Paşa 1. Ordu Kıtaatı Müfettişliği görevine tayin edilmiştir¹⁰⁴. Mustafa Kemal Paşa 15 Mayıs 1919’da vedalaşmak maksadıyla Fevzi Paşa’yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında alınan kararlara göre; üç ordu müfettişliğinin teşkil edilmesi, silahların teslim edilmemesi, Anadolu’da millî bir iradenin vücuda getirilmesi ve Kuvâ-yı Milliye’nin vücuda getirilmesi neticesinde işgallere karşı mukabil taarruza geçilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁵. Nihayetinde Fevzi Paşa 3 Şubat 1920 tarihinde Harbiye Nazırlığı’na atanmıştır¹⁰⁶. Fevzi Paşa Harbiye Nazırı olur olmaz Anadolu’nun ihtiyaç duyduğu silah ve cephanenin gizli yollarla gönderilmesi işinde büyük gayretler sarf etmiştir.

¹⁰⁰ Halide Edip Adivar, Türk’ün Ateşle İmtihanı, 11. Basım, Atlas Kitabevi, İstanbul-1994, s. 115.

¹⁰¹ Fevzi Paşa’nın askerî ve siyasî faaliyetleri hakkında geniş bilgi için, Bkz. Hayrullah Gök, Mareşal Fevzi Çakmak’ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri (1876-1950), Genelkurmay Basımevi, Ankara-1997, s. 1-84.

¹⁰² Gök, Fevzi Çakmak, s. 25-26.

¹⁰³ Gök, Fevzi Çakmak, s. 28.

¹⁰⁴ Gök, Fevzi Çakmak, s. 28.

¹⁰⁵ Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya, s. 232-233(37 No’lu dipnot); Gök, Fevzi Çakmak, s. 28.

¹⁰⁶ Gök, Fevzi Çakmak, s. 31; Fevzi Paşa’nın Harbiye Nazırlığı’na atanması Mustafa Kemal Paşa tarafından da olumlu karşılanmıştır. Nitekim 7 Şubat 1920’de Rauf Bey’e gönderdiği bir şifre telgrafta; *“..bizce Cemal Paşa’nın ayrılması bir sorun değildir. En çok Fevzi Paşa ile çalışabiliriz kanısındayız...”* demiştir. Bkz. Atatürk, Nutuk, Cilt: III, (1919-1927)Belgeler, Yay. Haz. İsmet Gönülal, Ankara-1984, s. 187.

İstanbul'un işgal edilmesi ve Salih Paşa Hükümeti'nin de 2 Nisan 1920'de istifa etmesi sonucu açığa alınan Harbiye Nazırı Fevzi Paşa "*artık yapacak işinin kalmadığı*" inancıyla Anadolu'ya geçmiş, daha kendisi Ankara'ya vasıl olmadan Büyük Millet Meclisi azalığına seçilmiştir¹⁰⁷. Fevzi Paşa, 2 Mayıs 1920'de İcra Vekilleri Heyeti içerisinde Müdafaa-i Milliye Vekilliği'ne (Millî Savunma Bakanı) seçilmiştir¹⁰⁸.

Fevzi Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'ndan alındıktan sonra Anadolu'ya geçmesi ve ilk İcra Vekilleri Heyeti içerisinde Müdafaa-i Milliye Vekili sıfatıyla yerini alması Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından tepki ile karşılanmıştır. Nihayetinde Fevzi Paşa, 1. Divân-ı Harbi Örfi'ye verilmiş ve gıyabından yargılanmıştır. Gıyabında yürütülen dava 24 Mayıs 1920'de sonuçlanmış ve 1. Divân-ı Harbi Örfi tarafından açıklanmıştır¹⁰⁹. Divân-ı Harbi Örfi tarafından açıklanan karara göre Fevzi Paşa; "*Kuvâ-yı Milliye namı altına çıkarılan fitne ve fesadın müretteplerine iltihak etmek*" için İstanbul'dan firar etmek, 27 Nisan'da Ankara'ya ulaşması ile birlikte "*ahaliyi hükûmet-i meşrua-i Osmaniye aleyhine müsellah-ı isyana teşvik ve gayrete mücaseret eden grup-u eşkiyaya iltihak ve bügat-ı merkûme tarafından teşkil edilmiş ve Büyük Millet Meclisi namı verilmiş olan Meclise dâhil ol*" mak ve İstanbul'un işgali hakkında fesad-amîz bir nutuk irat etmek¹¹⁰ ve ayrıca Müdafaa-i Milliye Vekilliği namı ile Harbiye Nazırlığı'na soyunmakla suçlanmaktadır¹¹¹. İdam kararında Fevzi Paşa ve Kuvâ-yı Milliye Hareketi, memleketin içerisinde karışıklık çıkarmak suretiyle "*deoletin vaziyet-i siyasiye ve itibar-ı maliyesinin bir kat daha haleldar olmasına sebebiyet ver*" enler olarak dile getirilmektedir. Ayrıca bu idam kararında; Fevzi Paşa nankörlükle suçlanmaktadır: Fevzi Paşa'nın az bir

¹⁰⁷ Gök, Fevzi Çakmak, s. 32-39.

¹⁰⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1336/1920, Nu: 27; Fevzi Paşa'nın biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 686-689.

¹⁰⁹ Alemdar, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 520-2830; Vakıf, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 899; İkdâm, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 8364.

¹¹⁰ Fevzi Paşa'nın Divân-ı Harbi Örfi tarafından idam kararında belirtilen dolayısıyla da idam cezasına çarptırılmasında etkili olan Meclis'te yapmış olduğu konuşma metni için, Bkz. Hâkimiyet-i Milliye, 1 Mayıs 1336/1920, Nr: 26; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s. 326-327; Uluğ, "Millî Meclis Kurulması Lazımdı -III-", Sayı: 33, s. 17-20.

¹¹¹ Alemdar, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 520-2830; Vakıf, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 899; İkdâm, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 8364.

zaman içinde Feriklik (Orgenerallik) rütbesine kadar ulaştığından, Osmanlı Devleti'nin nimetleriyle donanıp Harbiye Nazırlığı'na kadar yükseldiğinden bahsedilmekte ve bu durumun nankörlükten başkaca bir şey olamayacağı vurgulanmaktadır. Kararda Fevzi Paşa'nın Hilafet ve Saltanat'a açıkça karşı koyduğu ve mücadeleye giriştiği, "bağlı"lere ise sadakatle bağlı olduğundan dem vurulmakta, Fevzi Paşa'nın bu durumunun Dersaadet'te bulunup Harbiye Nazırı olduğu sıralarda dahi vaki olduğu, "bağlı" olarak dillendirilen Mustafa Kemal ve arkadaşları yani Kuvâ-yı Milliye ile "teşrik-i mesai" içinde bulunduğu dile getirilmektedir¹¹².

Yukarıda anlatılan suçlardan hükümlü olan Fevzi Paşa'nın, suçlarının "ağırılığı" dolayısıyla Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun 45. Maddesi'nin 1. Fıkrası, 55. Maddesi'nin 4. Fıkrası ve 56. Maddesi mucibince askerlik mesleğinden çıkartılmasına, haiz olduğu bütün nişan ve madalyalarının alınmasına, firarda bulunması hasebiyle "emvalinin haczettirilmesi"ne ve idamına karar verilmiştir¹¹³.

Fevzi Paşa hakkında 1. Divân-ı Harbi Örfi tarafından 24 Mayıs'ta verilen yukarıdaki karar 27 Mayıs 1920'de Padişah Sultan Vahdettin tarafından çıkarılan bir "İrade-i Seniyye" ile onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir¹¹⁴. Bu "İrade-i Seniyye" sureti 30 Mayıs'ta Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmıştır¹¹⁵.

3) Divân-ı Harbi Örfi Riyasetince Yargılanan Diğer İcra Vekilleri (9 İcra Vekili) Haklarındaki İdam Kararları ve Mahiyeti

Millî Mücadele Hareketi'nin gün geçtikçe gelişmesi ve Anadolu'da muktedir bir iktidar vücuda getirmesi, Damat Ferit Paşa ve Hükümeti'ni çileden çıkartmış, Birinci TBMM Hükümeti İcra Vekillerinin Divân-ı Harbi Örfi'ler vasıtasıyla idam dâhil birçok cezalara çarptırılma sürecini

¹¹² Alemdar, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 520-2830; Vakit, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 899; İdam, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 8364.

¹¹³ Alemdar, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 520-2830; Vakit, 26 Mayıs 1336/1920, Nu: 899; İdam, 27 Mayıs 1336/1920, Nu: 8364.

¹¹⁴ Takvim-i Vekâyi, 30 Mayıs 1336/1920, Nu: 3866; Vakit, 31 Mayıs 1336/1920, Nu: 903.

¹¹⁵ Takvim-i Vekâyi, 30 Mayıs 1336/1920, Nu: 3866.

de hızlandırmıştır. 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti 30 Mayıs 1920'de muhakemeleri görülmek üzere 17 kişilik Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin önde gelen simalarını mahkemeye çağırmıştır. Mahkemeye çağrılan bu 17 kişilik listede Birinci TBMM Hükümeti'nde İcra Vekili olanlar şunlardır: Harbiye Nezâret-i Celilesi Esbak Müsteşarı Miralay İsmet¹¹⁶, Yozgad Mebus-u Sabıkı İsmail Fazıl Paşa¹¹⁷, Erzurum Mebus-u Sabıkı Celaleddin Arif Bey¹¹⁸, Karacabey Müftü-i Sabıkı Mustafa Fehmi Efendi¹¹⁹, Esbak Mebuslardan Cami Bey¹²⁰, Esbak Mebuslardan Bekir Sami Bey¹²¹, Hakkı Behiç Bey¹²², Sinop Mebus-u Sabıkı Rıza Nur Bey¹²³ ve Kastamonu Mebus-u Sabıkı ve Adliye Müsteşar-ı Esbakı Yusuf Kemal Bey¹²⁴.

Tabii olarak Birinci TBMM Hükümeti İcra Vekilleri ve diğer Kuvâ-yı Milliyeciler 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti'nin bu ilanını dikkate almamış ve mahkemede hazır bulunmamıştır. Gıyaben yapılan muhakemenin 6 Haziran 1920'de sonuçlanması ile bu 17 kişiden müteşekkil vatansever kişiler hakkında idam kararı alınmıştır¹²⁵. Alınan bu idam kararında 11

¹¹⁶ İsmet Paşa'nın biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 323-331.

¹¹⁷ İsmail Fazıl Paşa'nın biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 969-970.

¹¹⁸ Celalettin Arif Bey'in biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 388-390.

¹¹⁹ Mustafa Fehmi Efendi'nin biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 227-228.

¹²⁰ Cami Bey'in biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 127-129.

¹²¹ Bekir Sami Bey'in biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 61-63.

¹²² Hakkı Behiç Bey'in biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 271-272.

¹²³ Rıza Nur Bey'in biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 868-871.

¹²⁴ Yusuf Kemal Bey'in biyografisi için bkz, Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cilt: III, s. 627-630; İcra Vekilleri haricinde mahkemeye çağrılan diğer kişiler şunlardır: 3. Kolordu Kumandanı Asitaneli Hüseyin Selahaddin Bey bin Vehbi, 2. Kolordu Kumandanı Pırişinelin Cafer Tayyar Bey bin Emin, 12. Kolordu Kumandanı İzmirli Fahreddin Bey bin İsmail, 14. Kolordu Kumandanı Mirliya Yozgatlı Yusuf İzzet Paşa bin İbrahim, Esbak Mebuslardan Hamdullah Subhi Bey, Eskişehir Mutasarrıf-ı Esbakı Fatin Bey, Ankara Müftü-i Sabıkı Mehmet Rifat Efendi ve Bursa'da Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey. Bkz, Vakıf, 25 Mayıs 1336/1920, Nu: 898; İkdâm, 25 Mayıs 1336/1920, Nu: 8362.

¹²⁵ Alemdar, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 549-2859; Peyam-ı Sabah, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 566/10996; Vakıf, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 929.

Mayıs'ta Birinci TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Adnan Bey ve arkadaşları, 24. Mayıs'ta da Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa ile ilgili verilen kararlara dikkat çekilmiş ve bu 17 kişilik grubun da Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve arkadaşları ile işbirliği içerisinde oldukları dolayısıyla da Kuvâ-yı Milliye'nin elebaşı oldukları vurgulanmıştır. İdam kararında; bu 17 kişi meşrutiyetten beri birçok facianın sorumlusu olarak gösterilmektedir. Memleketin zor dönemlerinde "sıkıyı gör" düklerinde yabancı ülkelere firar eden ya da bir yerlere gizlenen, zemin ve zaman müsait olunca da ortaya çıkıp memleketi karıştırmayı kendilerine bir görev olarak kabul eden kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu 17 kişi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yârân ve müntesibi olarak anlatılmakta, Harbi Umumî'de açılan yaraların tamir edilmeye başlandığı bir dönemde, kurmuş oldukları cemiyetler vasıtasıyla İstanbul Hükümeti'nin devletin kurtulması yönünde almış ve alacak olduğu önlemleri yok etmek için çaba harcadıkları ve milletin birlik ve bütünlüğünü bozdukları dile getirilmektedir. Yine idam kararında; bu 17 kişinin "Fetvâ-yı Şerife", "Hükümet Beyannamesi" ve "Hatt-ı Hümayun"lar vasıtasıyla giriştikleri yanlış yoldan dönmeleri hususunda uyarıldıkları fakat bunların "nedamet" duyup "Saltanat-ı Seniyye'nin cenah-ı adaletine iltica" edebilecekleri yerde Hükümet ve Saltanat'a başkaldırdıkları, hatta bir ihtirasları neticesi olarak "eşhâs-ı şerîre"den müteşekkil bir Meclis topladıkları, Meclis'in vükelası sıfatıyla da bir hükümet ve idare teşkil ettikleri, bu suretle de Osmanlı Devleti'nin emniyet ve asayişini "hercümerç" ettikleri aktarılmaktadır¹²⁶.

Devlet ve milletin hayat ve bekasına kast eden kişiler olarak görülen Kuvâ-yı Milliyecilerden Yusuf Kemal Bey (İktisat Bakanı) ve Rıza Nur (Millî Eğitim Bakanı) Beylerin Ankara'ya katılmalarıyla birlikte çeşitli nazırlıklar elde ettikleri, Mustafa Fehmi Efendi'nin "o idare-i mel'unanenin şeyhülislamlığı" demek olan Umur-ı Şeriyye Vekâleti'ni (Din ve Vakıflar Bakanı) ve İsmet Paşa'nın da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ni (Genelkurmay Başkanı) elde ettikleri, bu durumun da, bu kişilerin Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Millî Mücadele Hareketi'nin bilfiil

¹²⁶ Alemdar, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 549-2859; Peyam-ı Sabah, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 566/10996; Vakıf, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 929.

içinde olduklarının delili olduğu anlatılmaktadır. Nihayetinde bu 9 İcra Vekili ve 8 Kuvâ-yı Milliyeciden oluşan 17 kişilik grubun “suçları” sabit görülmüş ve 6 Haziran 1920’de Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun 45. Maddesi’nin 1. Fıkrası, 55. Maddesi’nin 4. Fıkrası ve 56. Maddesi mucibince asker olanların askerlik mesleğinden çıkartılmalarına, haiz oldukları bütün nişan ve madalyalarının alınmasına, firarda bulunmaları hasebiyle “*cümlenin mallarının haczettirilmesi*”ne ve idamlarına karar verilmiştir¹²⁷.

Kuvâ-yı Milliye’nin önde gelenlerinden olan bu 17 kişi hakkında 1. Divân-ı Harbi Örfi tarafından 6 Haziran’da verilen yukarıdaki karar 15 Haziran 1920’de Padişah Sultan Vahdettin tarafından çıkarılan bir “*İrade-i Seniyye*” ile onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir¹²⁸. Bu “*İrade-i Seniyye*” sureti 21 Haziran’da Takvim-i Vekâyi’de yayınlanmıştır¹²⁹.

Millî Mücadele Hareketi’nin önde gelenleri hakkında verilen bu idam kararları ile Mustafa Kemal Paşa Başkanlığı’ndaki Büyük Millet Meclisi Hükümeti, 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti dolayısıyla da Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından idama mahkûm edilmiştir: 1. Divân-ı Harbi Örfi’nin ilki 11 Mayıs, ikincisi 24 Mayıs ve üçüncüsü 6 Haziran’da olmak üzere vermiş olduğu kararlar neticesinde ilk Büyük Millet Meclisi Hükümeti üyeleri, başkanı Mustafa Kemal Paşa da dâhil olmak üzere idama mahkûm edilmiştir. Bu üç idam kararı ile birlikte Birinci TBMM Hükümeti Reisi ve İcra Vekilleri idam cezasına çarptırılmış, nihayetinde Damat Ferit Paşa Hükümeti’nce giyaben “*idam cezası*”na çarptırılmış bir Hükümet memleket idaresine el koymuştur.

Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin yönlendirmeleri ile Birinci TBMM’nin Reisi ve İcra Vekilleri hakkında Divân-ı Harbi Örfi tarafından verilen bu idam kararlarının TBMM Hükümeti İcra Vekilleri tarafından nasıl

¹²⁷ Alemdar, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 549-2859; Peyam-ı Sabah, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 566/10996; Vakit, 25 Haziran 1336/1920, Nu: 929.

¹²⁸ BOA, BEO, Umumi No: 347778.

¹²⁹ Takvim-i Vekayi, 21 Haziran 1336/1920, Nu: 3883; Alemdar, 22 Haziran 1336/1920; Nu: 549-2849; Peyam-ı Sabah, 22 Haziran 1336/1920; Nu: 563/10993; Vakit, 22 Haziran 1336/1920, Nu: 926.

algılandığı hakkında Rıza Nur Bey şunları söylemektedir: “Biz Hükümeti teşkil edince Padişah ve İngilizler her ne yapabileceklerse yapmağa teşebbüs ettiler. Salih Paşa’yı atıp Ferit Paşa’yı Sadrazam yaptılar. Ferit Paşa Şeyhülislam Dürrişâde’nin imzasıyla bir fetva neşrederek bunda bizi yani Heyet-i Vekile azasını huruc alessultan töhmetiyle itham edip, idamımıza karar verdiler. Hâsılı idam cezasını yedik.” İdam cezasının kendisi ve arkadaşları nezdinde bir tesir yapmadığını da şu cümlelerle izah etmektedir: “Şunu söyleyeyim ki, bana da bu yediğim idam cezası kuru sıkı bir tesir yaptı. Baktım idama mahkûm olan arkadaşlar da hiç müteessir görünmediler. Zaten ele geçsek bu idam cezasız da idam edileceğimiz muhakkak idi. Bunu da biliyorduk¹³⁰.”

4) 1. Divân-ı Harbi Örfi’de TBMM Hükümeti Reisi Mustafa Kemal Paşa ve İcra Vekilleri Haklarında Verilen İdam Kararlarının Uygulanabilirliği

TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, İcra Vekilleri ve Kuvâ-yı Milliye mensupları haklarında çıkarılan bu idam kararları Büyük Millet Meclisi’nde değerlendirilmiştir: Elaziz Mebusu Hüseyin Bey 15 Temmuz 1920’de, “Damat Ferit Hükümeti zamanında Dersaadet Divân-ı Harp Örfisinde verilen hükümlerin keenlemeyekün addolunmasına dair” bir teklif vermiştir¹³¹. Meclis Reisi tarafından böyle bir teklif olduğunun okunması üzerine meclisteki milletvekilleri “zaten keenlemeyekün”dür sesleriyle¹³² bu idam kararlarının zaten yok hükmünde olduğunu açıkça dile getirmişlerdir. Layiha Encümeni’ne gönderilen teklif değerlendirilmiş ve neticede “Dersaadette bulunan eşhas haklarında sadır olarak keenlemeyekün addi lazımgelen hüküm ve mukarreratın âdemi tatbik ve infazınanasıl ki buraca imkânı maddî olmadığı gibi taşrada bulunan bu kabil mahkumin haklarındaki hükmün de bittabi kıymet ve mahalli takbik bulamayacağı derkardır. Binaenaleyh girişilen şu mücahadede hak ve hakikatin inşallah muvaffakiyetle tecelli ettiği takdirde Hükümeti mezkurenin değil cezaları, gayri muhik ve muvafık ittihaz edilmiş bilcümle muamelatı da bittabi hükümsüz kalacağına dair bir kanun kabul

¹³⁰ Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, Cilt: III, Altındağ Yayınevi, İstanbul-1967, s. 637.

¹³¹ TBMM ZC, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 1, 21. 7. 1336/1920, İ: 38, C: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1981, s. 370.

¹³² TBMM ZC, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 1, 21. 7. 1336/1920, İ: 38, C: 1, s. 370.

edildiği cihetle şimdilik şayan-ı dikkat olmayan mezkûr teklifin reddine" karar vermiştir¹³³. Görüldüğü gibi Büyük Millet Meclisi Divân-ı Harbi Örfi'nin vermiş olduğu kararın yanında Damat Ferit Paşa dolayısıyla da İstanbul Hükümeti'ni de "keenlemyekün" olarak addetmektedir. İstanbul Hükümeti'nin "keenlemyekün" olarak addedildiği bir durumda Divân-ı Harbi Örfi'nin verdiği kararın "keenlemyekün" olarak addedilmesinin bir ifadesinin olmayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca memleketin daha büyük ve önemli işlerinin olduğu, bu gibi önemsiz şeylerle uğraşılması gerektiği Nafiz Bey aracılığıyla dile getirilmiştir. Nafiz Bey konuşmasında "Meclisi Âli gayesine vasil olduktan ve memleketi kurtardıktan sonra böyle şeyler mevzuubahis olabilir. Eğer Meclis gayesine vasil olmazsa o zaman memleket maazallah bitmiştir"¹³⁴ diyerek bu husustaki kati görüşünü dile getirmiştir.

Hakikaten de Millî Mücadele'nin önderleri hakkında verilen bu idam kararları, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın ülkenin kurtuluşu yönündeki çalışmalarına engel teşkil edecek bir mahiyet arz etmekten uzak kalmaktan öteye gidememiştir. Çünkü idam kararlarının çıktığı dönem itibariyle Mustafa Kemal Paşa yeni bir Devlet'in muştusu olan Büyük Millet Meclisi'ni açmış, "İcra Vekilleri Heyeti Reisi" sıfatıyla vatanın düşman işgalinden kurtulması için mücadelesine devam etmektedir. O dönem itibariyle Damat Ferit Paşa Hükümeti de, Divân-ı Harbi Örfi tarafından verilen gıyabî idam kararlarını uygulamaya koyamayacağını bilincindedir. Yukarıda da değinildiği gibi Damat Ferit Paşa tarafından çıkartılan bu idam kararları uygulanabilirlik noktasında olmadığı için "keenlemyekün" yani yok hükmünde olmaktan öteye geçememiştir. Çünkü Anadolu'nun kontrolü Büyük Millet Meclisi'nin elindedir, dolayısıyla da Anadolu'da İstanbul Hükümeti'nin otoritesi mevcut

¹³³ TBMM ZC, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 3, 18. 8. 1336/1920, İ: 52, C: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1981, s. 302.

¹³⁴ Abdulkadir Kemali Bey'in (Kastamonu) asılanlar ne olacak? "İzahat versinler" hususundaki sualine Nafiz Bey (Canik) söz almış ve "Efendim, İstanbul'da bir Hükümetin mevcut olmadığı Meclis-i Âliye kabul edilmişti. Şimdiye kadar cereyan eden müzakerat bu esasa müptenidir. Binaenaleyh İstanbul'da Hükümet taslağı bulunan Damat Ferit'in teşkil ettiği bir Divanı harbin verdiği hüküm de tabiatıyla keenlemyekündür. Bunu Meclisi Âliye mevzuubahis etmeye mahal yoktur. Meclisi Âliye gayesine vasil olduktan ve memleketi kurtardıktan sonra böyle şeyler mevzuubahis olabilir. Eğer Meclis gayesine vasil olmazsa o zaman memleket maazallah bitmiştir. Binaenaleyh reddini talep ediyorum. (Müzakere kâfi sadaları)." Demıştır. Bkz. TBMM ZC, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 3, 18. 8. 1336/1920, İ: 52, C: 1, 3, s. 302.

değildir. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin böylesi idam kararları çıkartmasındaki temel maksat; İngilizleri mutlu, kendilerini de teselli etmekten başka bir şey değildir. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin idam kararlarını çıkarttırmasındaki temel düşüncesi; "İttihatçılık"la, "Bolşeviklik"le itham ettikleri, "Fetvâ-yı Şerife" çıkartmak suretiyle öldürülmelerinin farz olduğunu ilan ettikleri, hatta "Kuvâ-yı İnzibatiye" teşkil etmek suretiyle tenkil etmeyi umdukları fakat hiç birisinde başarılı olmadıkları Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını, bu defa da hukukî olarak hükümlü haline sokmak ve "şirin" gözükmeyi şiar edindikleri İngilizlere "biz elimizden gelen herşeyi yapma yolunda azimliyiz, fakat ne yapsak başarılı olamıyoruz" deme hakkına sahip olmaktır. Dönem itibariyle de Milli Mücadele'ye karşı tutumuna baktığımızda "elimden geleni yapıyorum" deme hakkına da sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Damat Ferit Paşa Hükümeti haricinde hiçbir İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları yani Millî Mücadele Hareketi ile ciddî bir sürtüşme içerisine girmemiştir. Nitekim Damat Ferit Paşa'dan sonra Hükümet'e gelen Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa'nın Kuvâ-yı Milliye'ye yönelik girişimleri sonucunda ortaya çıkan durumu düzeltmek için çaba sarf etmiştir. Damat Ferit Paşa, "Hükümet Beyannamesi" ve "Fetvâ-yı Şerife" ile Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin "isyancılardan" müteşekkil bir grup olup öldürülmelerinin farz olduğunu ilan etmişti. Yukarıda kısaca belirttiğimiz bu "Fetvâ-yı Şerife" ve "Hükümet Beyannamesi"nin ardından da Kuvâ-yı Milliyecileri Divân-ı Harbi Örfi'de yargılatmak suretiyle idam cezasına çarptırmıştı. Tevfik Paşa iktidara gelince, bu belirtmiş olduğumuz olumsuz durumun önüne geçmek ve Kuvâ-yı Milliye ile tekrar bağlantı kurmak için girişimlerde bulunmuştur. Öncelikle Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ne bakış değişmiştir: Önceden "Kuvâ-yı Bağhiye", "Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye" vb. ithamlara maruz kalan Kuvâ-yı Milliye Hareketi bu dönemde İstanbul Hükümeti tarafından da vatanın kurtuluşu için mücadele eden kuvvetler olarak kabul edilmiştir. Harbiye Nazırı Ziyaeddin imzalı bir belgede Kuvâ-yı Milliye Hareketi; "vatanın savunulması için teşekkül etmiş bir kuvvet" olarak tanımlanmaktadır. "Düşman tecavüzlerine karşı vatan ve milletin namusunu kahramanca savunma ve koruma ile meşgul bulun"dukları da ayrıca vurgulanmaktadır.

Ziyaeddin Paşa, Kuvâ-yı Milliye mensupları haklarında daha önceden verilen kararların kesinlikle adaletle bağdaşmayacağını, o kararların aksine Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin alkışlanmaya değer ve tebrike şayan işler yaptığını belirtmiştir. Kuvâ-yı Milliyeciler hakkındaki kovuşturmaların kaldırılmasını da istemiştir¹³⁵. Neticede Divân-ı Harbi Örfi Heyeti, 7 Mayıs 1921 tarihinde *“vatanın savunulması gibi çok saygıya değer bir hadiseyle çelişmekte olan bu durumun (Kuvâ-yı Milliye aleyhindeki kararlar kastediliyor) kaldırılmasını kutsal vatanımızın selameti ve esas vazifemiz itibariyle çok gerekli görmekte olduğumuzu ve bu töhmetlere dayanarak mallarının üzerine konulmuş olan haczin kaldırılmasını da eshabının aileleri için açık bir hak”* olarak gördükleri yönünde bir karar almıştır¹³⁶.

Görüldüğü gibi Damat Ferit Paşa Hükümeti'nden sonra gelen Tevfik Paşa Hükümeti Dönemi'nde Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ne İstanbul'un bakışı tamamen değişmiştir. Tevfik Paşa Hükümeti, Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni, *“vatanın müdafası adına teşkil edilmiş bir hareket”* olarak algılamış ve iyi ilişkiler kurma yönünde gayret göstermiştir.

SONUÇ

Mondros Mütarekesi'nin imzasından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ile giriştiği mücadele Erzurum ve Sivas'taki kongreler neticesinde vatanın geneline hitap etmiş ve Millî Mücadeleyi yürüten bütün cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş, böylelikle de Millî Mücadele'de *“vahdet”* sağlanmıştır. Nihayetinde Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Misak-ı Millî'nin kabul edilmesi sağlanmış, İstanbul'un işgali ile birlikte de artık memleketin kaderine el koyacak yeni bir meclisin Ankara'da açılması gündeme gelmiştir. 19 Mart tarihli genelge üzerine yapılan seçimler neticesinde de 23 Nisan 1920'de TBMM açılmış ve memleketin kaderine el koymuştur. Meclis 24 Nisan'da M. Kemal Paşa'yı Meclis Başkanı seçmiş ve 3-4 Mayıs'ta İcra Vekilleri Heyeti'ni oluşturmuştur.

¹³⁵ Hamdi Atamer, “Millî Mücadele'ye Katılanlar Hakkında Askerî Yargıtay Kararları”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 3, İstanbul-1967, s. 5.

¹³⁶ Atamer, “Askerî Yargıtay Kararları”, s. 6.

Süreç böyle giderken bu süreci engelleme girişimlerinde her zaman baş aktör olan Damat Ferit Paşa 5 Nisan'da yeniden Sadaret'e gelmiş ve bu sürecin önüne geçmek için çalışmalara başlamıştır. Damat Ferit Paşa, IV. Sadareti öncesinde "İttihatçılık", "Bolşeviklik", "Yalancı Milliyetçilik"le itham ettiği Kuvâ-yı Milliyecileri, IV. Sadaretinde "Hükümetin Beyannamesi", "Padişahın Hatt-ı Hümayunu" ve Şeyhülislam Dürrişâde Abdullah Efendi'ye çıkartmış olduğu "Fetvâ-yı Şerife" aracılığıyla etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Özellikle Dürrişâde'nin çıkardığı Fetvâ-yı Şerife aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları; "dinsizlik", "devlete ve millete düşmanlık"la suçlanmış, nihayetinde de öldürülmelerinin "farz" olduğu Anadolu insanına duyurulmuştur. Böylelikle halkın dinî duyguları siyasî hesaplar uğruna kullanılmaya çalışılmıştır. 19 Mart tarihli genelge üzere seçimlerin yapılmasını ve Meclis'in açılmasını bu tür çabalarla engellemeye çalışmıştır.

Damat Ferit Paşa, Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni tenkil etmek maksadıyla bir de Kuvâ-yı İnzibatiye adını verdiği birlikler vücuda getirmiştir. İngilizler tarafından da desteklenen bu birlikler sayesinde Kuvâ-yı Milliye'nin ortadan kaldırılmasını sağlamaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Nihayetinde bütün çabalarına rağmen üstesinden gelemediği Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni bu sefer hukukî yönden mahkûm etme yolunda çalışmalara girişmiştir: Öncelikle 1. Divân-ı Harbi Örfi'nin başına Nemrut Mustafa Paşa'yı getirmiştir. Nemrut Mustafa Paşa'nın başkanlık ettiği 1. Divân-ı Harbi Örfi, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları başta olmak üzere pek çok TBMM üyesini ve Kuvâ-yı Milliye mensubunu, memleketin kurtuluşu için mücadele etmek "suçundan" yargılayıp idam dâhil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırmıştır: İlk olarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları gıyaben yargılanmışlar ve "Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayunu" gereğince (11 Mayıs) "idamlarına" karar verilmiştir. Ardından Fevzi Paşa (24 Mayıs), onun ardından da aralarında İsmet Bey, Rıza Nur Bey, Yusuf Kemal Bey ve İsmail Fazıl Bey gibi önemli simalarından oluşan 9'u İcra Vekili 17 kişi yargılanmış ve (6 Haziran) "idama" mahkûm edilmişlerdir. Böylelikle Büyük Millet Meclisi'nin ilk İcra Vekilleri Heyeti üyeleri, başkanı Mustafa Kemal Paşa da dâhil olmak üzere 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti,

nihayetinde de sırasıyla 24 Mayıs, 27 Mayıs ve 15 Haziran 1920’de çıkarılan “*İrade-i Seniyye*”lerle Sultan Vahdettin tarafından idama mahkûm edilmişlerdir. Bu mahkûmiyet neticesinde de “*idama mahkûm edilmiş bir Hükümet*” ile karşı karşıya kalınmıştır.

Damat Ferit Paşa’ya göre memleketin kurtuluşu için işgallere sessiz kalınması, “*büyük devletlerle*” iyi ilişkiler içerisinde olunması gerekmektedir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları da, bu “*iyi ilişkiler kurma*” yolunda büyük bir engel olarak görülmektedir. Fakat bağımsızlığa gölge düşüren bu işgallere sessiz kalmayıp bilfiil mücadeleye girişmeyi gerekli gören ve canların feda edilmesi neticesinde de olsa, işgalci kuvvetlerin değil Anadolu’nun iradesine göre, “*millî iradeye müstenit*” bağımsız bir hayat sürmek isteyen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Damat Ferit Paşa’nın bütün engellemelerine rağmen azimle mücadelelerine devam etmişler ve nihayetinde de “*tam bağımsız*” bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kurmayı başarmışlardır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
- Babıâli Evrak Odası (BEO)
- Dosya Usûlü İradeler Tasnifi (DUİT)
- Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR)
- Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

Gazete ve Dergiler

- Alemdar
- Peyam
- Peyam-ı Sabah
- Takvim-i Vekayi
- Vakit
- İkdam

İzmir'e Doğru
Hâkimiyet-i Milliye
İrade-i Milliye
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)
Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)

Kitaplar

- ADIVAR, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, 11. Basım, Atlas Kitabevi, İstanbul-1994.
- AKÇAM, Taner, **İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu (İttihat Terakki'den Kurtuluş Savaşı'na)**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul-1999.
- AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923)**, İletişim Yayınları, Birinci Basım, İstanbul-2001.
- ATA, Ferudun, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-2005.
- Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara-1982.
- ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2005.
- ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk**, Cilt: III, (1917-1927), Belgeler, Yay. Haz. İsmet Gönülal, Ankara-1984.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, Cilt: I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara-1994.
- ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, Cilt: III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara-1995.
- DEMİREL, Ahmet, **Birinci Meclis'te Muhalefet, İkinci Grup**, İkinci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul-1994.

- EZHERLİ, İhsan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1887-1920)**, 2. Baskı, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara-1992.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Üçüncü Meşrutiyet 1920**, Ankara-1970.
- GÖK, Hayrullah, **Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri (1876-1950)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1997.
- JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Türkçeye Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1971.
- KARACA, Taha Niyazi, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-2004.
- KARAY, Refik Halit, **Minelbab İlelmihrab**, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul-1964.
- Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, Yayına Hazırlayan: F. Rezan Hürmen, Cilt II, Arma Yayınları, İstanbul-1993.
- NUR, Rıza, **Hayat ve Hatıratım**, Cilt: III, Yay. Haz. Heider Schmit, Altındağ Yayınevi, İstanbul-1967.
- ÖZGÜL, Cemil, **Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-1989.
- REY, Ahmet Reşit, **Canlı Tarihler, Gördüklerim Yaptıklarım**, İstanbul 1945.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., **Malta Sürgünleri**, İstanbul-1976.
- TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1991.
- TBMM ZC**, Devre I, İçtima Senesi I, Cilt: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1959.
- TBMM ZC**, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 1, 21. 7. 1336/1920, İ: 38, C: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1981.
- TBMM ZC**, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 3, 18. 8. 1336/1920, İ: 52, C: 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara-1981.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt. III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul-1989.

Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Üçüncü Basım, Genelkurmay Yayınları, Ankara-1999.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1949.

TÜRKMEN, Zekeriya, **Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2002.

URAN, Hilmi, **Hatıralarım**, Ankara-1959.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim I**, Yayına Hazırlayan: Erol Sadi Erdiñç, İstanbul-1997.

Tezler

ERDEM, Ş. Can, **Sadrazam Damat Ferit Paşa**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul-2002.

Makaleler

“Millî Mücadele’nin İlk Kabinesi”, Tarih Konuşuyor, Sayı: 4, Cilt: I, (Mayıs-1964).

AKANDERE, Osman, **“11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi’de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Yıl: 12, Sayı: 24, Ankara-2003.

AKÇAM, Taner, **“Divan-ı Harbi Örfi’lerin Kurulması-İstanbul Yargılamaları”**, Tarih ve Toplum, Sayı: 137, (Mayıs 1995).

ATAMER, Hamdi, **“Millî Mücadele’ye Katılanlar Hakkında Askerî Yargıtay Kararları”**, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 3, İstanbul-1967.

AYIŞIĞI, Metin, **“Bir Askeri Mahkeme: İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi”** Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Ankara-2000.

İsmet İnönü’nün Zeynep Oral’ın sorularına verdiği yanıt için bkz, Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 32, Nisan-1970.

- KÜÇÜK, Cevdet, **“Damat Ferit Paşa”**, İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 8, İstanbul-1993.
- SERTOĞLU, Midhat, **“Millî Mücadele’ye Yardım Ettikleri İçin Cezalandırılmak İstenenlere Dair Yayınlanmamış Belgeler”**, Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 14, Sayı: 2, Şubat-1978.
- TUNAYA, Tark Zafer, **“Bağımsız Türkiye Kurucusu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin 50. Yıldönümünde”**, Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 32, Nisan-1970.
- ULUĞ, Naşit Hakkı, **“Millî Geleceğini Düşünmek İçin Bir Millî Meclis Kurulması Lazımdı -II-”**, Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 32, 1970.
- ULUĞ, Naşit Hakkı, **“Millî Geleceğini Düşünmek İçin Bir Millî Meclis Kurulması Lazımdı -I-”**, Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 31, Nisan-1970.
- ULUĞ, Naşit Hakkı, **“Millî Geleceğini Düşünmek İçin Bir Millî Meclis Kurulması Lazımdı -III-”**, Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 33, 1970.
- UNAT, Faik Reşit, **“Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kuruluşuna Ait Vesikalar”**, Tarih Vesikaları, Sayı: 15, Cilt: III, Mayıs-1949.
- UNAT, Faik Reşit, **“Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kuruluşuna Ait Vesikalar”**, Tarih Vesikaları, Sayı: 2, Cilt: I, Ağustos-1941.
- UNAT, Faik Reşit, **“Atatürk’ün Askerlikten İstifası ve Erzurum’da Tevkifi Teşebbüsü İle İlgili Bazı Vesikalar”**, Tarih Vesikaları, Sayı: 16, Cilt: I, Ağustos-1955.
- UNAT, Faik Reşit, **“Atatürk’ün Askerlikten İstifası ve Millî Savaşa Millet Ferdi Olarak Başlaması”**, Tarih Vesikaları, Sayı: 5, Cilt: I, Şubat-1942.
- UNAT, Faik Reşit, **“Atatürk’ün Toplamak İstedığı Meclis-i Müessisan”**, Belleten, Sayı: 84, Cilt: XXI, Ekim-1957.
- UNAT, Faik Reşit, **“Mustafa Kemal Paşa’ya Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Salâhiyetlere Dair Bazı Vesikalar”**, Tarih Vesikaları, Sayı: 12, Cilt: II, Nisan-1943.

UNAT, Faik Reşit, "**Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşuna Ait Bazı Vesikalar**", Tarih Vesikaları, Sayı: 6, Cilt: I, Nisan-1942.

ÜNAL, Ertan, "**16 Mart Vakası**", Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 5, Sayı: 2, Cilt: I, (Mart-1969).

EKLER

EK-1

İrade-i Milliye, 6 Mayıs 1336/1920, Nu: 39.

TBMM'nin açılışı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'e sunduğu teklif hakkındaki gazete haberidir.

EK-6

تصفیه رتب

مقدّمی است این کتاب در شرح مشایخ فاضله
 شرح داشته اند و زائر امرای اعیان دین
 مستخرج است از تالیفات اعیان دین
 از این کتاب در تالیفات اعیان دین
 از این کتاب در تالیفات اعیان دین
 از این کتاب در تالیفات اعیان دین

تراویح مشایخ

تراویح مشایخ فاضله در بیان حال
 تراویح مشایخ فاضله در بیان حال
 تراویح مشایخ فاضله در بیان حال
 تراویح مشایخ فاضله در بیان حال

اعدام قراری

صحن تالش از تالیفات مشایخ فاضله
 صحن تالش از تالیفات مشایخ فاضله
 صحن تالش از تالیفات مشایخ فاضله
 صحن تالش از تالیفات مشایخ فاضله

خاتم افندیل!

خاتم افندیل! خاتم افندیل!
 خاتم افندیل! خاتم افندیل!
 خاتم افندیل! خاتم افندیل!
 خاتم افندیل! خاتم افندیل!

جمعه کوفی قادبلره

جمعه کوفی قادبلره جمعه کوفی قادبلره
 جمعه کوفی قادبلره جمعه کوفی قادبلره
 جمعه کوفی قادبلره جمعه کوفی قادبلره
 جمعه کوفی قادبلره جمعه کوفی قادبلره

پاره

پاره پاره پاره پاره پاره پاره
 پاره پاره پاره پاره پاره پاره
 پاره پاره پاره پاره پاره پاره
 پاره پاره پاره پاره پاره پاره

پهلوان

پهلوان پهلوان پهلوان پهلوان
 پهلوان پهلوان پهلوان پهلوان
 پهلوان پهلوان پهلوان پهلوان
 پهلوان پهلوان پهلوان پهلوان

اونوعایکین

اونوعایکین اونوعایکین اونوعایکین
 اونوعایکین اونوعایکین اونوعایکین
 اونوعایکین اونوعایکین اونوعایکین
 اونوعایکین اونوعایکین اونوعایکین

Vakit, 26 Mayıs 1336/1920, Nr: 899.

Müdafaa-i Milliye Vekili Mareşal Fevzi Çakmak hakkında 1. Divân-ı Harbi Örfi tarafından verilen idam kararı.

EK-7

محکومیت

محمد وحید الدین

قوای ملیہ نامی آئندہ چیقاریلان فتنہ و فسادک مرتبیرینہ التحاق
ایتمک اوزرہ فراریتمش اولدینی ادعاسیله مظنون علیہ اولان اسبق حربیہ
ناظری فریق قواقلی مصطفی فوزی پاشانک عارفراری ارتکاب ایله عصات
مرقومہ یه التحاق وطوغریدن طوغری یه مجلسیرینہ داخل اوله رق فساد
آمیز برنطق ایراد ومدافعه ملیہ وکیلی نامی نختنده حربیہ نظارتی درعهده
ایدرك مقام خلافت و سلطنته قارشو بالفعل مخصاصه یه ابتدار ایلدیکی
وجنایات و فجایع واقعه نك مرتب و مشوقلرندن اولدینی تبین ایتدیکندن
ملکیه جزا قانوننامه سنک قرق بشنجی ماده سنک برنجی فقره سی دلائله
اللی بشنجی ماده سنک دردنجی فقره سنه واللی آلتنجی ماده سنه تطبیقاً
سلك عسکریدن طردیله حائز اولدینی بالجمله نشان ومدالیه لوك استردادینه
واعدامنه والیوم حال فرارده بولمسنه مبنی اولسا بده کی احکام قانونیه
موجبجه امواتک حجزیله اصولی دائره سنده اداره ایتدیرلمسنه دائر در سعادت
برنجی اداره عریفیه دیوان حربندن غایابا ویریلان حکیم وقراراله کچدیکنده
تکریر محاکمه ایندلمک اوزرہ تصدیق اولتمشدره.

اشبو اراده سنیه نك اجراسنه حربیہ ناظری مأموردور .

۸ رمضان ۱۳۳۸ ۲۷ مایس ۱۳۳۶

صدراعظم

و

حربیه ناظر وکیلی

دلماذ فرید

Takvim-i Vekâyi, 30 Mayıs 1336/1920, Nr: 3600.

Müdafaa-i Milliye Vekili Mareşal Fevzi Çakmak hakkında verilen
idam kararının Sultan Vahdettin tarafından onaylandığını gösterir İrade-i
Seniyye sureti.

EK-8

دیوان حربہ دعوت	
<p>۱ - اور ایک جہنم قول اردو قوماندانی ازہرلی نیرالدین جہنم بن ابی اقبال ،</p> <p>۲ - اور جہنم قول اردو قوماندانی آستانہ علی حسین سلاح لدین بک بن وہبی ،</p> <p>۳ - برنجی قول اردو قوماندانی پرشتہ علی جہر طیار بک بن امین ،</p> <p>۴ - ۱۴ جہنم قول اردو قوماندانی میرلوا بوڑغادلی یوسف عزت پاشا بن ابراہیم ،</p> <p>۵ - حربہ نظارت جلیہی اسبق مستشاری میرلای سعادت بک</p> <p>۶ - بوڑغادلی جہنم سابق اسحاق فاضل پاشا</p> <p>۷ - ازہرلی جہنم سابق خلیل الدین تارف بک</p> <p>۸ - اسبق جہنم زردن حمدانہ صبحی بک</p> <p>۹ - قرہ جہنم بک سابق مصطفیٰ فہمی ازہدی</p> <p>۱۰ - سابق جہنم زردن جانی بک</p> <p>۱۱ - د بکر سامی بک</p> <p>۱۲ - قی سراج بک</p> <p>۱۳ - سینوب جہنم سابق رضا نور بک</p> <p>۱۴ - شمسوئی جہنم سابق وعدلیہ مستشار اسبق یوسف کمال بک</p> <p>۱۵ - اسکیشہر جہنم اسبق فطین بک</p> <p>۱۶ - آخرہ مقل سابق عمر رفعت قندی</p> <p>۱۷ - برو - مدہ فرقہ قوماندانی میر آلالی بکر سامی بک</p> <p>اسامیسی بالادہ بحر ذوالک ۳۰ ماہس ۳۳۶ تاریخہ مصاف بازار کوفہ اجرائی عاکدلی مقرر اولہ یقیند بوم مذکورہ زوالی ساعت بردہ درسدادہ برنجی دیوان حربہ عربی بک کوری املال اولوتور .</p>	<p>سلطان سلیمہ دیباغ بونس جہنم ۸ بوسرولی خانہ وہ ساسکن چارشوی کبرہ بورغاجی رذت اوسدہ مک نامہ منی شکر بن ذکر پاشا ۹۹ جہنم مادہ مک ذیل ثانیہ توفیقاً بر ماہ حبسہ دیگر مظنون عتاک مستازم جہنم بر سال واندالی آکلاشہ جہنم یقیند آتکدہ برانکہ ویتاماً</p> <p>۲ - طاوشا جہنم تعقیب اشقیابہ مأمور عموم ژاندازہ قوماندان مہاوتی میر آلالی خطمی بک مہینہ کازشو تہرید آیز ورثہ اوسال وصال مرفو یقیندہ برای تداوی سوت اولندیہ جسٹہ خانہ دن قرارہ قرای عاصیہ بہ النجاذن مظنون مایہ دوتور ایس افندلیک نمل وافتک آتاس ایسدی مہکری سوز قانوشک ۱۲۷ جہنم مادہ سی دلایلیہ قانون بیزای عمر مینک ۱۹۱ مادہ سینک قرة اولیسی سکتہ توفیقاً دوتور ایس افندلیک ملک مہکری مرفوہ برابر جہنم مہ مرفوہ موقہ کوزک فوٹک ونین درسدادہ عاکدہ وجامہ مک تکر بر واجراسہ خانیہ .</p> <p>۳ - اسلمہ قرہ فشیکی قاپچردن ملولایی مظنون مہرما اولان آتور قوی جہنم عزت آتاک خانہ مدہ ساسکن باقی رضا بن خلیل و کوچہ آکلاشہ جہنم سولانہ سدالہن بک خانہ مدہ مہم اعمال - حربہ عملہ بندن قریب مدہ بن مہمک ۱۶۶ جہنم مادہ مک ذیلہ توفیقاً اوچر ماہ مدتہ - بیلرینہ بشیرایا جزای نقدی اخذینہ و تبلیغ مذکورہ مدت قانونیہ سی نظرفندہ نادیہ ایتہ دکاری خالدہ مدت جزایہ لرینہ بکومیشر کول دھا شدہ وجامہ .</p> <p>۴ - تشکیلات مایہ بہ التبحاق ایتک اوزدہ باشندہ شایہ اولہ ہی خالدہ در دست ابدیان قاضی کویتہ بذرت جہنم ۳۶ بوسرولی خانہ مدہ مہم خارجیہ نظارتی مہمہ باش کاتب سابق نیرالدین بک ۲۹ - ۳۶ نایب دہری موقوف قانہن مدت جزای کالی حدیثہ تخلیستہ وجامہ .</p>

Vakit, 25 Mayıs 1336/1920, Nr: 898.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet İnönü, Adliye Vekili
Celalettin Arif Bey ve diğerlerinin (9'u vekil toplam 17 kişi) Divân-ı harbe
icabet etmeleri yönünde Vakit gazetesinde çıkan haber.

EK-10

٢٦ حزيران		تقوم وقایع		٢٧ رمضان ١٣٣٨																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
<p>وعیاس حلی و عصمت و میرآلای بکراسی و جامی بکراک سلاک عسکرین طرد و سائر اولاد قری نشان و مدالیه لک استزدادیه برابر موسی البسک و شریک جرملی جلال الدین عارف و حمدالله صبیح و میوت سابق بکر ساسی و حق بیچ و رضا نور و یوسف کمال و فطین بکر و مصطفی قهس و محمد رفعت آندیلرک اعدا ملرتنه و حال فرارده یوغلرینه منق اولایدکی اسکام قانونیه تطبیقا جهنسلک مالیرسک حیزبه اصولی دأرمنسته اداره ایشدراسنه دأر دوسسات برنجی اداره عریفه دیوان حریسن غیبا ویریلدن حکم و قرار اله کیده کزنده تکریرجا که ایدلک اوزره تصدیق اولوشدر .</p> <p>ایشو اراده سنه نیک اجراسته حریبه ناظری مأمورد .</p> <p>٢٧ رمضان ١٣٣٨ ١٥ حزيران ١٣٣٦</p> <p>مدراعظم</p> <p>حریبه ناظر وکیل</p> <p>داماد فرید</p>		<p>محمد و حید الدین</p> <p>معمودالمریز ولایت استیاف حکمسی اعضاستدن حسین رفیق آندیلرک وقوع و قاتنه مینی برینه حکمه مذکورده اعضا ملازمیندن حسین عونی و موسی البک برینه ولایت مذکورده مرکز بدایت حکمسی اعضا ملازمیندن مصطفی و مذکورده اعضا ملازمکنه ولایت مذکورده استیاف حکمسی پاشی کاجی خیری و آمله مرکز صالح ساک معاوتلکی و کاتنه دعوی و کاتنه بولنیش اولان صیواجی اولغل میخالاک و طریزون ولایت مرکز بدایت حکمسی ایکجی مستظفی مصطفی آندیلرک وقوع استظافی جهنیه مذکورده مستظفکه سورمه قضاسی بدایت حکمسی مستظفی سابق حدی آندیلر نقل و تعیین اولوشدر .</p> <p>ایشو اراده سنه نیک اجراسته عدلیه ناظری مأمورد .</p> <p>٢٧ رمضان ١٣٣٨ ١٥ حزيران ١٣٣٦</p> <p>مدله ناظری</p> <p>سدراعظم</p> <p>علی رشدی</p> <p>داماد فرید</p>		<p>١٧ حزيران ١٣٣٦</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>اسم و نحوایات</th> <th>آچیله</th> <th>اوله یانی</th> <th>یانی</th> <th>الکاشانی</th> <th>الوچدی</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>برادره پاشی قاضی</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>شکرشانی ناظم</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>دردن موجه</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>دوایلی تورورده حیدر</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٥) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٦) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٧) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٨) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٩) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١٠) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١١) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١٢) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١٣) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١٤) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١٥) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١٦) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١٧) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١٨) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (١٩) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢٠) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢١) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢٢) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢٣) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢٤) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢٥) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢٦) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢٧) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢٨) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٢٩) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣٠) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣١) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣٢) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣٣) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣٤) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣٥) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣٦) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣٧) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣٨) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٣٩) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤٠) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤١) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤٢) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤٣) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤٤) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤٥) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤٦) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤٧) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤٨) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٤٩) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> <tr><td>آبغول (٥٠) تورورده</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td><td>١١</td></tr> </tbody> </table>		اسم و نحوایات	آچیله	اوله یانی	یانی	الکاشانی	الوچدی	برادره پاشی قاضی	١١	١١	١١	١١	١١	شکرشانی ناظم	١١	١١	١١	١١	١١	دردن موجه	١١	١١	١١	١١	١١	دوایلی تورورده حیدر	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٥) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٦) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٧) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٨) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٩) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١٠) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١١) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١٢) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١٣) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١٤) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١٥) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١٦) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١٧) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١٨) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (١٩) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢٠) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢١) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢٢) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢٣) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢٤) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢٥) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢٦) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢٧) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢٨) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٢٩) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣٠) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣١) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣٢) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣٣) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣٤) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣٥) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣٦) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣٧) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣٨) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٣٩) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤٠) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤١) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤٢) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤٣) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤٤) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤٥) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤٦) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤٧) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤٨) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٤٩) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	آبغول (٥٠) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١	<p>حکومت</p> <p>محمد و حید الدین</p> <p>قوای ملیه نامی آئنده چیاریلان قنه و فسادک مرتب و مشوق قزندن اولدق قری ادعاسیه ملطون غلبه اولان اوچینچی قول اردو قوماندانی میرآلای آستانلی حسین صلاح الدین و اون ایکجی قول اردو قوماندانی میرآلای ازمیل فخرالدین بکر و اون دردینچی قول اردو قوماندانی میرآلای یوزغالی یوسف عزت پاشا و اونچی قرقه انشعک قلی رئیس میرآلای یابوللی عیاس حلی و حریبه نظارتی مستشار اسبق اولوب استحضارات صلحیه قومینوسنه مأمور بولان میرآلای ازمیرلی عصمت واللی آلتنجی قرقه قوماندانی میرآلای باندرمه لی بکراسی بکر و یوزغاد میوت سابق قریلکندن متقاعد امیراعلی فاضل پاشا و ارضر و میوت سابق جلال الدین عارف و بیروت و حلب والی اسبق و آماسیه میوت سابق بکر ساسی و آنطاله میوت سابق حمدالله صبیح و سواری قول اخلاندن مستظفی آبدین میوت سابق جامی و اسباطه متصرف اسبق و دکرتی میوت سابق حق بیچ و سینوب میوت سابق و زمانور و عدلیه مستشار اسبق و قسطلونی میوت سابق یوسف کمال و اسکینر متصرف لاحق فطین بکرله قرقه چک مقفی سابق مصطفی قهس و آقره مقفی سابق محمد رفعت آندیلرک تفصیلات ١٨ رمضان ١٣٣٨ و ٦ حزيران ١٣٣٦ اذیکر می دوت نورمولی منسبطه حکیمه ده مهر اولدی اوزره عصیان و اقلک مرتب و مشوق قزندن اولدق قری مرتب و آصال اولدندن اعظم جرملندن ملولان ملکجه جزا اتونامه مسک قرقیشینی ماده سنک برنجی واللی یشینی ماده سنک دردینچی قرقه لرله واللی آلتنجی ماده سنه توفیق موسی الیهدن عسکر اولان یوسف عزت و اسباطه فاضل پاشالره حسین صلاح الدین و فخرالدین</p>	
اسم و نحوایات	آچیله	اوله یانی	یانی	الکاشانی	الوچدی																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
برادره پاشی قاضی	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
شکرشانی ناظم	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
دردن موجه	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
دوایلی تورورده حیدر	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٥) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٦) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٧) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٨) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٩) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١٠) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١١) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١٢) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١٣) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١٤) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١٥) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١٦) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١٧) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١٨) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (١٩) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢٠) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢١) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢٢) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢٣) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢٤) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢٥) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢٦) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢٧) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢٨) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٢٩) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣٠) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣١) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣٢) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣٣) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣٤) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣٥) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣٦) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣٧) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣٨) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٣٩) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤٠) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤١) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤٢) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤٣) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤٤) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤٥) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤٦) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤٧) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤٨) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٤٩) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
آبغول (٥٠) تورورده	١١	١١	١١	١١	١١																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												

Takvim-i Vekayi, 21 Haziran 1336/1920, Nr: 3883.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet İnönü, Adliye Vekili Celalettin Arif Bey ve diğerlerinin (9'u vekil toplam 17 kişi) hakkında 1. Divân-ı Harbi Örfi Riyaseti'nce verilen idam kararının Sultan Vahdettin tarafından onaylandığını gösterir İrade-i Seniyye sureti.